

Bloeiend Groningen

Beleidsnotitie Landbouw

Afdeling Economische Zaken
Cluster Landbouw
Vastgesteld door P.S. op 18-09-2002
www.provinciegroningen.nl

Inhoudsopgave

	bladzijde
1. Inleiding	5
1.1. Algemeen en aanleiding	5
1.2. Missie: Economisch duurzame landbouw	5
1.3. Rol van de Provincie	6
1.4. Totstandkoming en doel van deze notitie	6
1.5. Leeswijzer	7
2. Gevoerd beleid	9
2.1. Samenwerking met SNN	9
2.2. POP	9
2.3. Betrokkenheid en rol	10
2.4. Instrumentarium	12
2.5. Effecten van ons beleid	12
3. Hoofdpunten te voeren beleid: Algemeen	13
3.1. Versterking en vernieuwing	14
3.2. Samenwerkingsverbanden	15
3.3. Gebiedsuitwerking	15
4. Hoofdpunten te voeren beleid: Veehouderij	17
4.1. Veehouderij en ruimtelijke ordening	17
4.2. Mest en ammoniak	18
5. Hoofdpunten te voeren beleid: Akker- en Tuinbouw	21
5.1. Nieuwe teelten	21
5.2. Glastuinbouw	21
5.3. Nieuwe producten en agrificatie	22
5.4. Akker- en tuinbouw en ruimtelijke ordening	22
6. Hoofdpunten te voeren beleid: Biologische Landbouw	25
7. Hoofdpunten te voeren beleid: Verbreding	27
8. Uitvoering en instrumentarium	31
Bijlagen:	33
1 Rijksbeleid	
2 Landelijke trends en ontwikkelingen	
3 Landelijke en provinciale gegevens	
4 Kaart regio-indeling Provinciaal Omgevingsplan	
5 Overzicht projecten 2001	
6 Geraadpleegde bronnen	
7 Afkortingen en verklaringen	

1. Inleiding

1.1. Algemeen en aanleiding

Sinds de in 1994 uitgebrachte Landbouwnota is er veel veranderd binnen de agrarische sector. Ons landbouwbeleid is steeds aangepast aan deze veranderingen. Op hoofdlijnen is ons geïntegreerd landbouwbeleid neergelegd in Het Kompas voor het Noorden (Kompas) en het Provinciaal Omgevingsplan (POP) en daarnaast in de jaarlijkse begrotingen.

Binnen en rondom de sector is er veel beweging. Met deze notitie willen we onze inzet voor de landbouwsector aangeven. De notitie is geschreven vanuit met name de economische invalshoek. Onderwerpen zoals bijvoorbeeld water, natuur en landinrichting komen in andere provinciale documenten aan de orde.

Met deze notitie komen we tegemoet aan de toezegging aan Provinciale Staten zoals gedaan bij de algemene beschouwingen van oktober 2001. De vraag daarbij was om in beschrijvende zin de inzet van de provincie voor de landbouw te schetsen, maar geen nieuwe landbouwnota op te stellen.

Het document heet daarom Beleidsnotitie Landbouw.

1.2. Missie: Economisch duurzame landbouw

Economische duurzaamheid

De landbouw is voor onze provincie vanuit economisch perspectief gezien van groot belang. Dat willen we ook graag zo houden. *We zien het als onze missie de landbouw in onze provincie vanuit dat economische perspectief te ondersteunen in een periode van veranderingen.*

De sector staat voor de uitdaging over te schakelen op een ontwikkeling waarbij het realiseren van toegevoegde waarde voor producten en activiteiten centraal staat. Dit vraagt om nieuwe en andere producten en andere vormen van vermarkten. Vernieuwingen, ook technologische vernieuwingen, kunnen daarvoor nodig zijn. Onderzoek en onderwijs zal daaraan een bijdrage kunnen leveren en ook het versterken van de keten(s) is hierbij van belang. Daarnaast staat de landbouw voor de uitdaging in te spelen op een verandering van de Brusselse marktorderingspolitiek en plattelandsbeleid.

Gelet op de omgeving waarbinnen de landbouw zich bevindt vraagt het niet alleen van de landbouw zelf, maar ook van ons, aandacht te besteden aan die omgeving. Het begrip duurzame landbouw trekken we als provincie daarom ook breder dan alleen vanuit economische invalshoek. *Oog hebben voor de omgeving vraagt het begrip duurzaamheid te hanteren als een samenhangend proces van drie onderdelen, namelijk naast de economische duurzaamheid ook de ecologische en sociale duurzaamheid.* We geven ook aan wat we met de beide andere onderdelen van die duurzaamheid bedoelen.

Ecologische duurzaamheid

Ecologische duurzaamheid heeft binnen landbouw betrekking op de omgang van de mens met andere vormen van leven en de omgang met productiefactoren als water, bodem en lucht. Uitgangspunt is dat de productiefactoren water, bodem en lucht duurzaam in stand blijven en dat er ruimte is voor een zekere verscheidenheid van planten en dieren

(biodiversiteit). Naast terugdringen van emissies tot een aanvaardbaar niveau voor het betreffende ecosysteem, gaat het ook om de intensiteit van het grondgebruik door ploegen, maaien etcetera. In de veehouderij gaat het ook om normen op het terrein van dierenwelzijn en diergezondheid.

Sociale duurzaamheid

Bij sociale duurzaamheid gaat het om de kwaliteit van de relaties tussen de verschillende betrokken partijen. Die vertegenwoordigen een waarde in zich, maar vormen ook een voorwaarde voor vertrouwen en daarmee voor de kwaliteit van producten en productieprocessen. Inzicht in herkomst, productiewijze en samenstelling van producten is hierbij van belang. Het vormen van heldere, inzichtelijke ketens is een belangrijke manier om vaste relaties vorm te geven. Daarnaast zijn ook andere relaties van belang zoals relaties tussen landbouw en overheden, dorpsverenigingen, terreinbeheerders etcetera. Daar waar veranderingen kostprijsverhogend werken, is het van belang dat die veranderingen alleen kans van slagen hebben als de schakels verderop in de keten (inclusief de consument) willen meewerken aan het realiseren van een juiste prijs en die prijs ook willen betalen.

1.3. Rol van de provincie

Als provincie hebben we geen wettelijke taak in de uitvoering van het landelijk landbouwbeleid. Het landbouwbeleid wordt voornamelijk bepaald door het Rijk en Europa (Brussel). Het (voorgenomen) Rijksbeleid is de laatste jaren beschreven in een aantal nota's. Te denken valt hierbij onder andere aan de nota's 'Voedsel en groen' (juli 2000), 'Een biologische markt te winnen' (september 2000), de Vijfde Nota Ruimtelijke Ordening (december 2001, nog niet vastgesteld) en het Structuurschema Groene Ruimte (december 2001, nog niet vastgesteld). Voor een korte weergave van de inhoud van deze nota's verwijzen we graag naar bijlage 1.

We hebben wel verschillende taken die direct dan wel indirect van invloed zijn op de landbouw. Te denken valt daarbij aan het ruimtelijk ordeningsbeleid, het waterbeleid, het natuur- en milieubeleid en de landinrichting. We voeren een eigen stimuleringsbeleid om de agrarische sector te versterken.

Zo wordt bij het ontwikkelen van het natuur- en milieubeleid, het ruimtelijke ordeningsbeleid en het waterbeleid nadrukkelijk rekening gehouden met de belangen van de landbouw. Dat betekent niet dat de belangen van de landbouw altijd het zwaarst wegen. Soms botsen de belangen, soms gaan ze prachtig samen. Als provincie moeten we steeds de verschillende belangen tegen elkaar afwegen om zo te komen tot een evenwichtig en optimaal beleid.

Het landbouwbeleid van de provincie is voorwaardenscheppend en stimulerend en komt tot uitvoering door overleggen, activeren, subsidiëren, regisseren en/of participeren. We proberen daarbij voortdurend landelijke trends en ontwikkelingen in het vizier te houden. Een aantal van deze trends en ontwikkelingen is in bijlage 2 nader uitgewerkt.

1.4. Totstandkoming en doel van deze notitie

Bij de algemene beschouwingen van oktober 2001 hebben de Provinciale Staten gevraagd om een uiteenzetting te geven van de inzet vanuit de provincie voor de landbouw. In de wintermaanden is gewerkt aan eerste concepten. In de conceptfase heeft, zowel intern als extern (onder andere NLTO, LNV-Noord, SNN), veel afstemming plaatsgevonden: gedurende de maanden april tot en met augustus 2002 zijn concepten besproken met GS, het Platform Landelijk Gebied, de Commissie Ruimte, Water en Groen en is de notitie voor

advies gezonden naar de NLTO en de Milieufederatie. De notitie is 18 september 2002 door Provinciale Staten akkoord bevonden.

In deze notitie geven wij, met name voor de voor Groningen van belang zijnde sectoren veehouderij en akker- en tuinbouw, in de eerste plaats ons algemeen *economisch* beleid voor de landbouw aan. Dit beperkt het aantal onderwerpen en accenten dat aan de orde komt.

De notitie zal onder andere worden gebruikt voor de gebiedsgerichte uitwerking van het POP. Daarom geven wij op enkele plaatsen aan waar wij de meeste kansen zien voor bepaalde vormen van landbouw of daaraan gerelateerde onderwerpen, zoals verbredingsactiviteiten. Per gebied spelen echter diverse zaken die van invloed zijn op die kansen: naast de huidige landbouwkundige structuur in een gebied en de wensen en mogelijkheden van de individuele ondernemers, zijn dat ook aspecten van landschap, natuur en milieu. Het voert te ver om die zaken hier en nu uit te werken, dat dient aan de orde te komen bij de gebiedsuitwerking zelf. Betrokkenheid van de sector bij die uitwerking vinden wij belangrijk; wij willen met de sector in gesprek blijven over de gebiedsgerichte uitwerking en zaken als vernieuwing, versterking en verbreding. Een door de sector op te stellen Landbouwontwikkelingsplan, al of niet in regionaal verband, kan voor sommige regio's bij die dialoog een rol spelen. In andere regio's kan dat de inbreng van werkgroepen of klankbordgroepen uit de sector zijn.

Naast de in deze notitie genoemde hoofdthema's zullen we het initiërende, voorwaardenscheppende en stimulerende beleid uiteraard ook voeren voor thema's die niet worden genoemd (zoals bijvoorbeeld met betrekking tot Kennis, Europa, Agrobusiness).

1.5. Leeswijzer

In hoofdstuk 2 gaan we in op het gevoerde beleid van de afgelopen jaren. Vanaf hoofdstuk 3 worden de hoofdpunten van het beleid voor de komende tijd beschreven. Een aantal uitgangspunten en acties die daaruit volgen, worden nader belicht. De hoofdstukken zijn naar onderwerp verdeeld.

Hoofdstuk 3 is algemeen van aard en gaat onder andere in op de versterking en vernieuwing van de landbouw. Voor een deel gaat dit nog verder in de hoofdstukken 4 en 5. Hoofdstuk 4 gaat over de veehouderij, hoofdstuk 5 heeft betrekking op de akker- en tuinbouw.

De biologische landbouw komt aan de orde in hoofdstuk 6. Het onderwerp verbreding van de landbouw volgt aansluitend in hoofdstuk 7. De uitvoering en het beschikbare instrumentarium worden uiteengezet in hoofdstuk 8.

In de bijlagen wordt meer informatie gegeven over het Rijksbeleid (bijlage 1) en de trends en ontwikkelingen in de landbouw (bijlage 2). In de daaropvolgende bijlage worden tevens enkele landelijke en provinciale gegevens gepresenteerd (bijlage 3). De POP-regio's zijn in kaart gebracht in bijlage 4. Bijlage 5 geeft een overzicht van projecten in 2001. De indeling sluit aan bij de in het POP geformuleerde beleidslijnen zoals benoemd in hoofdstuk 2. Bijlage 6 geeft inzicht in de geraadpleegde bronnen. Een lijst met verklaringen van afkortingen en begrippen is opgenomen in bijlage 7.

2. Gevoerd beleid

In dit hoofdstuk gaan wij kort in op een aantal beleidsonderwerpen binnen landbouw waaraan wij in de afgelopen jaren aandacht hebben besteed. In die jaren hebben wij, samen met de sector, veel initiatieven ondernomen of ondersteund en projecten geïnitieerd of daaraan bijgedragen. Deze lijn willen wij voortzetten, met een aantal uitgangspunten en verbijzonderingen zoals in de hoofdstukken 3 tot en met 7 van deze notitie aangegeven.

2.1. Samenwerking met SNN

Gezien het grote belang van de landbouw en alles wat daarmee annex is voor de provincie, hebben we er nadrukkelijk voor gekozen om een eigen actief stimuleringsbeleid te voeren en met de ons ter beschikking staande middelen behoud en versterking van de economische positie van de Groningse landbouw te stimuleren. Wij werken hierbij nauw samen binnen het Samenwerkingsverband Noord-Nederland (SNN) en met de Adviesraad Agrobussines van het SNN, met als uitgangspunt het door het SNN opgestelde Kompas voor het Noorden. Onderdeel hiervan is een gezamenlijk beleid voor land- en tuinbouw, dat met name plaatsvindt via de drie sporen versterking, verbreding en vernieuwing:

- Versterking: verbetering van de internationale concurrentiepositie van de landbouw door een versterking van de sterke punten waaronder omgevingsfactoren, ketenontwikkeling, bestrijding dier- en plantenziekten en de stimulering van kansrijke teelten zoals bijvoorbeeld de bloembollenteelt en de boomteelt;
- Verbreding: stimulering van additionele inspanningen en ontwikkeling van nieuwe vormen van particulier en agrarisch natuur- en landschapsbeheer en kleinschalige recreatieve activiteiten;
- Vernieuwing: vernieuwing van producten, processen en kennisdoorstroming.

Samenwerking binnen SNN blijft van belang omdat het vaak projecten, stimuleringsactiviteiten, problematieken, oplossingen, etcetera betreffen die in noordelijk verband het best tot zijn recht komen. Dit laat uiteraard onverlet dat daar waar nodig op provinciale of regionale schaal gewerkt moet worden.

2.2. POP

In het POP hebben we een aantal beleidslijnen geformuleerd. Bij de beoordeling van projecten hanteren we over het algemeen dezelfde toetsingscriteria als bij de drie sporen (versterking, vernieuwing en verbreding) van het Kompas. De meeste projecten zijn een mengeling van die drie sporen. De afgelopen jaren hebben we overeenkomstig de beleidslijnen van het POP diverse projecten ondersteund ter ontwikkeling van (voor een overzicht van bijbehorende projecten wordt verwezen naar bijlage 5):

versterking

- 1: Een hoogwaardig en duurzaam producerende land- en tuinbouw
- 2: Verbeterde productiefactoren
- 3: Een milieuvriendelijke werkwijze
- 4: Nieuwe teelten en teelttechnieken

verbreding

- 5: Nevenactiviteiten

vernieuwing

- 6: Duurzame landbouw
- 7: Biologische landbouw

8: Duurzaam ingerichte glastuinbouwgebieden

2.3. Betrokkenheid en rol

Naast de betrokkenheid bij de totstandkoming van projecten zijn we betrokken geweest bij en hebben we een rol gehad in een groot aantal onderwerpen en zaken. Te weten:

Steunpunt Zorg

De faciliterende aspecten in de vorm van het Informatiepunt Landelijk Gebied en het Steunpunt Landbouw en Zorg hebben wij ondersteund.

UILNN

In de afgelopen tijd hebben wij veel inzet gepleegd voor het op een juiste manier invullen van de afspraken van het Langmanakkoord binnen het Kompas. Mede door deze inspanning is aan het eind van 2001 het Uitvoeringsprogramma Innovatie Landbouw Noord-Nederland (UILNN) van start gegaan met een budget van circa € 4,5 miljoen. Daardoor kunnen de onderwerpen en projecten die reeds eerder waren afgesproken nu worden uitgevoerd.

Glastuinbouw

Op het gebied van de glastuinbouw hebben wij in noordelijk verband sterk ingezet op verplaatsing van bedrijven uit het westen van het land naar Noord-Nederland. Dit mede door ondersteuning van de Stichting Acquisitie Glastuinbouw Noord-Nederland.

Kennisinfrastructuur

Van groot belang voor een goed functionerende agrarische sector is een goede infrastructuur (kennisinfrastructuur en de infrastructuur voor verwerking en afzet van producten). Vitaal onderdeel van de kennisinfrastructuur is het regionale praktijkonderzoek (proeftuinen en proefboerderijen). Deze instellingen verrichten onderzoek dat van specifiek belang is voor de regio. Daarnaast vervullen ze een belangrijke functie in de relatie tussen de primaire sector en de partijen in toelevering en afzet. De laatste tijd ontplooiën de proefboerderijen zich ook meer en meer als ontmoetingspunt tussen boeren en burgers. Op deze manier wordt een bijdrage geleverd aan een goede maatschappelijke inbedding van de agrarische sector. Op de proefboerderijen worden innovaties getest op hun 'bruikbaarheid' in de praktijk, en dan met name in onze regio met haar eigen specifieke omstandigheden. Daarom hebben wij de daarvoor in aanmerking komende noordelijke instellingen ondersteund in de afgelopen jaren.

Biologische landbouw

Biologische landbouw staat sinds enige jaren sterk in de belangstelling. Ook in onze provincie zien wij kansen voor deze vorm van landbouw. In het Bestuursprogramma 1999-2003 is nadrukkelijk aangegeven dat hier aandacht aan zal worden besteed. Om hier uitwerking aan te geven hebben we in 2000 een workshop georganiseerd en is sinds 1 februari 2001 (tijdelijk) een promotor werkzaam.

Deze promotor houdt zich onder andere bezig met:

- Opbouwen relevante contacten;
- Zorgen voor voorlichting;
- Vraag en aanbod van kennis, onderzoeksresultaten, subsidieverzoeken etcetera bij elkaar brengen;
- Organiseren van informatiebijeenkomsten;

- Projecten initiëren, met name op het gebied van kennisontwikkeling, kennisbevordering en afzetbevordering, maar ook op het gebied van onderwijs en werkgelegenheid.

Advisering Kompas

Naast de projecten die rechtstreeks bij ons zijn ingediend of door ons zijn geïnitieerd, hebben wij geadviseerd over landbouwprojecten die in het kader van het Kompas voor het Noorden bij het SNN zijn ingediend. In dat kader is onder andere van belang het project "Kleine teelten, Grote markten" dat begin 2002 is gestart. Binnen dat project wordt het acquisitiebeleid op het gebied van de bloembollen- en boomteelt voortgezet, naast een inzet voor andere zogenaamde kleine teelten zoals bijvoorbeeld de champignonteelt.

Overige zaken

Verder zijn er naast het directe landbouwbeleid tal van andere beleidsvelden (of is instrumentarium beschikbaar) waar wij landbouw hebben laten meewegen. Te denken valt hierbij aan het beleid op het gebied van natuur- en landschapsbeheer, milieu (bijvoorbeeld mest, ammoniak, IBA's, rioleringen), Leader, SGB en onderwerpen als Meerstad, Blauwe Stad etcetera, etcetera.

Met betrekking tot het grondbeleid hebben wij in 2001 aangegeven welke actiepunten wij willen oppakken. Dat zijn in eerste instantie het uitwerken van mogelijkheden om de provinciale middelen voor grondverwerving ten behoeve van de Ecologische Hoofdstructuur (EHS) actiever in te zetten en het uitwerken van een betere organisatorische en financiële afstemming van de verschillende (eigen) organisatieonderdelen. Andere aspecten van grondbeleid zullen wij eerst uitwerken nadat op rijksniveau meer duidelijkheid is. Daarom wordt in deze notitie verder geen aandacht aan het grondbeleid besteed.

In het POP geven wij aan dat met name voor het Hogeland en het Oldambt de productieomstandigheden voor internationaal concurrerende en duurzaam producerende bedrijven uitstekend zijn. Daarom geven wij in deze gebieden, binnen de landschappelijke kaders, ruimte aan grootschalige landbouw met een voortrekkersrol in Nederland en Europa.

In de Veenkoloniën speelt de situatie van een teruglopend areaal zetmeelaardappelen en de mogelijk versneld teruglopende EU-steun voor deze teelt. Ook vanwege niet-landbouwkundige factoren en naar aanleiding van het advies van de commissie Hoekstra aan het Kabinet over het Veenkoloniale gebied zijn recent initiatieven genomen door de betrokken provincies, gemeenten en waterschappen om te komen tot een integrale toekomstvisie met concrete maatregelen (de Agenda voor de Veenkoloniën). Een ingestelde stuurgroep, onder voorzitterschap van de Groninger gedeputeerde mevrouw Jansen, heeft een integrale toekomstvisie uitgewerkt.

Op het gebied van de intensieve veehouderij hebben wij in het POP aangegeven dat wij het eerder in 1998 ingezette interim-beleid voortzetten. Dit beleid heeft als uitgangspunt om ongewenste ontwikkelingen te voorkomen en komt er op neer dat in het Zuidelijk Westerkwartier, Gorecht en Westerwolde uitbreiding met een neventak intensieve veehouderij beperkt is toegestaan. Voor het Noordelijk zeeleigebied, Oldambt en de Veenkoloniën zijn de mogelijkheden voor de oprichting van een dergelijke neventak ruimer. Daarnaast staan wij binnen dit interim-beleid in principe geen nieuwe volwaardige bedrijven toe in heel de provincie. Dit beleid is een voortzetting van het beleid zoals eerder ingezet bij de herziening van het (voormalig) Streekplan, toen bleek dat in korte tijd een groot aantal milieuvergunningen voor intensieve veehouderijbedrijven in onze provincie werd aangevraagd. Dit beleid heeft, samen met intussen ontwikkelde regelgeving

door het Rijk en de marktsituatie, er voor gezorgd dat het aantal daadwerkelijk opgerichte bedrijven beperkt is gebleven.

2.4. Instrumentarium

Voor de uitvoering van bovengenoemd beleid stond ter beschikking:

- Krediet Stimulering Land- en Tuinbouwontwikkeling (2001: fl. 370.900,--);
- Krediet Stimulering Milieuvriendelijke landbouw (2001: fl. 109.500,--);
- Agrarische infrastructuur (2001: fl. 160.400,--);
- Biologische landbouw (2001: fl. 250.000,--);
- Glastuinbouw (2001: fl. 300.000,--);
- Reserve CESI t.b.v. glastuinbouw (2001: fl. 189.000,--);
- Veenkoloniën (2001: fl. 100.000,--);
- Proefboerderijen (2001: fl. 89.000,--).

Naast bovengenoemde eigen middelen is gebruik gemaakt van de mogelijkheden die er zijn binnen de Europese programma's als Phasing Out 5-b, Leader, Interreg, Plattelands Ontwikkelingsprogramma, BGM, etcetera.

2.5. Effecten van ons beleid

Hoewel het lastig is de effecten van ons beleid te kwantificeren, lijkt het ons goed de komende tijd, met her en der wellicht wat bijsturing, op dezelfde voet door te gaan.

Vanuit de sector merken we dat we met ons beleid en de uitvoering er van op de goede weg zijn. We dragen nadrukkelijk bij aan de versterking en vernieuwing van de sector. Er is veel animo in onze provincie voor de verdere ontwikkeling van de biologische landbouw en de streekproducten.

De voortgangsrapportage 2001/2002 van onze promotor Biologische landbouw laat zien dat zijn werk effect heeft. Dat wil zeggen Groningen ontwikkelt zich als "biologische landbouw provincie" zeker zo goed als de andere provincies.

Ten aanzien van de streekproducten wordt al nagedacht over een "Gronings" keurmerk.

Met betrekking tot de glastuinbouw kunnen we stellen dat er mede door onze inzet, een mooi tuinbouwgebied is ontwikkeld rondom Sappemeer. Ook voor Eemsmond proberen we van soortgelijke betekenis te zijn. In tegenstelling tot Sappemeer beginnen we daar vanuit het niets.

Zonder andere effecten te kort te willen doen, is het ook goed te noemen dat in onze provincie steeds meer initiatieven tot stand komen met een duidelijke relatie landbouw-zorg.

3. Hoofdpunten te voeren beleid: Algemeen

In dit hoofdstuk en de drie volgende hoofdstukken gaan we in op het te voeren beleid voor de komende tijd. De hoofdstukken zijn naar onderwerp ingedeeld. Het gaat daarbij voornamelijk om zaken die betrekking hebben op versterking en vernieuwing. We willen in dit hoofdstuk aangeven hoe we met versterking en vernieuwing willen omgaan. Een ander punt dat wordt uitgelicht, is de samenwerking. Samenwerking zien we als belangrijk punt voor het vergroten van draagvlak bij veranderingen. Tot slot wordt ingegaan op de gebiedsuitwerking zoals in het POP is aangekondigd.

Het beleid

De landbouw is voor onze provincie van groot belang. Niet alleen wat directe en indirecte werkgelegenheid betreft (de sociale en economische functie), maar ook voor het in stand houden van de open ruimte in onze provincie. Vooral voor dat laatste komt het aspect van de in het Structuurschema Groene Ruimte genoemde 'groene diensten' in beeld. Maar het gaat hier niet alleen om groene diensten. Voor het in stand houden van het open Groningse landschap ('dragerfunctie') is een gezonde economische en duurzame landbouw een voorwaarde. Alsdan kunnen ook "groene diensten" worden geleverd. Wij hebben er daarom alle belang bij om de landbouw te blijven ondersteunen op de wijze zoals wij de afgelopen jaren hebben gedaan: enerzijds in een proces van versterking en vernieuwing en anderzijds in een proces van verbreding.

Een actief stimuleringsbeleid is mede nodig omdat Brusselse regelgeving meer en meer inzet op plattelandsvernieuwing of gebiedsgerichte oplossingen. Op nationaal niveau kan daar veelal een eigen invulling aan gegeven worden. Het is van belang om die invulling voor onze provincie (c.q. voor het Noorden) voldoende inhoud te geven en aan te passen op de specifieke eigen situatie. Van belang hierbij is ook dat regelgeving of maatschappelijke eisen gevolgen kunnen hebben voor bijvoorbeeld de omvang van bedrijven, waardoor er een rechtstreeks verband is met ons planologisch beleid.

De landbouw verandert onder invloed van allerlei factoren. Het (continue) traject van veranderen is in eerste instantie iets wat de sector zelf moet ingaan en aflopen. Maar om bovenbeschreven redenen vinden wij het van groot belang de sector daarbij actief te (blijven) ondersteunen. Naar onze mening kan worden voortgeborduurd op het gevoerde beleid in de afgelopen jaren, waarbij een accentverschuiving naar een gebiedsgerichte aanpak aan de orde is. Binnen die gebiedsgerichte aanpak kan een verbreding van activiteiten voor (een deel van) de sector van belang zijn.

Voor projecten die de provinciegrenzen overschrijden, zal samenwerking worden gezocht binnen het SNN.

Actie A:

Wij zullen eind 2002/begin 2003 zorgdragen voor een bundeling van recente landbouwcijfers voor onze provincie.

Toelichting

In 1998 is een overzicht gemaakt van Groningse landbouwcijfers. Het betreft kengetallen over de jaren 1994 en 1998. De cijfers van 1998 zijn daarbij ten opzichte van geheel Nederland geplaatst. Het boekwerkje is niet alleen gebruikt bij het opstellen van het POP, het voldeed ook aan de roep om de landbouwsector in onze provincie duidelijker in beeld te brengen. Het lijkt ons goed om de reeks voort te zetten met de cijfers 2002. Het biedt alsdan inzicht in de actuele stand van zaken van de landbouw in onze provincie en kan ons aanknopingspunten opleveren voor het eventueel bijsturen van ons beleid.

3.1. Versterking en vernieuwing

Uitgangspunt

Initiatieven op het gebied van versterking en vernieuwing van de sector zullen wij toetsen op de volgende aspecten:

- Versterking en transparantie van de keten;
- Vergroten veiligheid en invoeren certificering;
- Verbeteren bedrijfsmanagement, kennis en vaardigheid van de ondernemer;
- Verbeteren van dierwelzijn en diergezondheid;
- Terugdringen van de milieubelasting (onder andere mineralen, ammoniak, energie, water).

Toelichting

De landbouwsector is van belang voor onze provincie, juist ook omdat de landbouw de grootste grondgebruiker is. Daarom willen wij de sector zo breed mogelijk blijven ondersteunen bij de ingezette of komende lijnen voor de toekomst. Belangrijke aspecten hierbij zijn: milieu, veiligheid, diergezondheid en omgevingskwaliteit.

3.2. Samenwerkingsverbanden

Uitgangspunt

Bij de afweging van ondersteuning aan (initiatieven van) samenwerkingsverbanden, geven wij prioriteit aan samenwerkingsverbanden met een breed draagvlak.

Toelichting

Wij vinden het voor de ontwikkeling van het platteland van belang om dit samen met de sector als één van de partners in het landelijk gebied, verder te realiseren. Het vergroten van betrokkenheid van andere organisaties en burgers bij de sector is van belang om over en weer elkaars positie te begrijpen en handelingen te kunnen beoordelen. In het kader van de uitwerking van het POP gaan wij verder op de ingeslagen weg om de sector en andere organisaties nauw te betrekken bij de gebiedsgerichte uitwerking.

3.3. Gebiedsuitwerking

Uitgangspunt

Bij de gebiedsgerichte uitwerking van het POP is behalve het landschappelijk raamwerk ook een analyse van de agrarische structuur van belang om naast behoud en ontwikkeling van het landschap ook de agrarische ontwikkelingsmogelijkheden aan te geven.

Toelichting

Voor de ontwikkeling van bedrijven is schaalvergroting vaak nodig. Dit hoeft niet altijd gepaard te gaan met vergroting van bedrijfsgebouwen. Maar, is dat wel het geval, dan kan dat op gespannen voet staan met ruimtelijke en/of landschappelijke kwaliteiten van de omgeving. In regionaal verband levert het vastleggen van het landschappelijk raamwerk en het bepalen van de agrarische structuur de input voor een gebiedsgerichte benadering voor bedrijfsontwikkeling en behoud van het landschap. Daarbij kan ook een aspect als het groter worden van voertuigen en machines aan de orde komen.

4. Hoofdpunten te voeren beleid: Veehouderij

Er zijn op dit moment globaal vier vormen van veehouderij, met meng- en tussenvormen:

- Reguliere dierhouderij, aangepast aan de nieuwste normen en regels;
- Biologische dierhouderij;
- Multifunctionele dierhouderij: meerdere functies ten behoeve van de groene ruimte, waarvan veehouderij één is;
- Belevingsdierhouderij: veehouderij met een sociale en psychologische functie van dieren, zoals in de zorg.

Deze vormen van veehouderij ontwikkelen zich verder in onze provincie. Daarbij geldt dat door randvoorwaarden vanuit andere beleidsvelden het niet zo zal zijn dat alles overal mogelijk is. Alle vormen van veehouderij kunnen in principe overal voorkomen, maar door die randvoorwaarden, onder andere ten gevolge van natuur en landschap, zullen in het ene gebied bepaalde vormen eerder mogelijk zijn dan in een ander gebied. Daarnaast is dan van belang welk type bedrijf het betreft en wat de ambities of mogelijkheden zijn van de betrokken ondernemer(s).

Door regelgeving van EU en Rijk en de sterke maatschappelijke belangstelling voor de sector speelt op dit moment een veelvoud aan aspecten. Een provinciale rol is daarmee niet eenvoudig. Naast de in 3.1. tot en met 3.3. weergegeven algemene uitgangspunten nemen wij ons voor de veehouderij de hierna genoemde uitgangspunten en acties voor. Vanwege de veranderingen rondom het mestbeleid en de gevolgen voor zowel de boeren als voor de ruimtelijke ordening worden juist deze zaken nader belicht.

4.1. Veehouderij en ruimtelijke ordening

Uitgangspunt

Bij de afweging van bouwlocaties voor de melkveehouderij betrekken wij het aspect van verplaatsing uit de EHS of het gebied van de Blauwe Stad en het oplossen van knelpunten uit bijvoorbeeld linten in verband met ruimtegebrek of milieuhinder. Daarnaast betrekken wij bij de afweging het aanwezig zijn van een samenhangende ruimtelijke visie van een gemeente of een visie zoals die kan worden opgesteld bij een gebiedsuitwerking. Optimalisatie van planologische randvoorwaarden is hierbij van belang.

Wij zullen initiatieven om te komen tot gesloten bedrijven, scharrelhouderij en biologische veehouderij stimuleren. Daarbij kunnen, vanwege de omvang van dergelijke bedrijven, de ruimtelijke ordeningsaspecten een knelpunt vormen, zodat maatwerk ten aanzien van ontwikkelingsmogelijkheden nodig zal zijn. Het aspect van verduurzaming van de niet-grondgebonden veehouderij zal daarbij een belangrijke plaats krijgen.

Toelichting

In het POP is een beleid aangegeven met betrekking tot het voorkomen van versnippering en verstening van het landschap. Wij zien geen aanleiding om op dit punt van dit beleid af te wijken.

Belangrijk aandachtspunt bij het nader vorm te geven beleid ten aanzien van de intensieve veehouderij zal de omvang van een zogenaamd gesloten varkensbedrijf zijn. De verwachting is dat landelijk de helft van het aantal varkensbedrijven zal verdwijnen, dus de andere helft zal overblijven. Die 'blijvers' zullen meer en meer gesloten bedrijven zijn (bedrijven waar fokvarkens en vleesbiggen niet worden aangekocht en de biggen op het bedrijf zelf slachtrijp worden gemaakt), zodat transport van dieren, tenzij voor de slacht, niet meer nodig is. Naast dit punt is de verwachting dat de export van levende dieren naar Zuid-Europa over enkele jaren marginaal zal zijn, omdat dit maatschappelijk niet meer geaccepteerd wordt. Het afzetgebied zal zich dus sterk beperken tot Noordwest Europa. Ook dit zal een versterking in de richting van de gesloten bedrijven geven. Dit heeft gevolgen voor de omvang van dergelijke bedrijven, zowel in het aantal dieren en als in het aantal vierkante meters. Niet alleen hebben gesloten bedrijven een grotere omvang, ook de omschakeling naar een meer grondgebonden intensieve veehouderij (scharrelhouderij dan wel biologische houderij) en de dierwelzijnsregels zullen tot gevolg hebben dat aspecten van zowel ruimtelijke ordening als milieu nadrukkelijk een rol moeten spelen in het te vormen beleid.

Voor de regio's zoals deze in het POP zijn ingedeeld, betekent dit het volgende: vooral in de regio's Noord en Oost zijn mogelijkheden voor reguliere melkveehouderijbedrijven (autonome ontwikkeling), met daarnaast mogelijkheden voor biologische bedrijven en bedrijven voor landbouw en zorg. Binnen Oost loopt voor de Veenkoloniën, zoals eerder aangegeven, een apart traject om te komen tot een nieuwe integrale toekomstvisie. De mogelijkheden om te komen tot inplaatsing van veehouderijbedrijven, zullen een onderdeel van die visie zijn.

In West en Centraal zal naast de gangbare bedrijven vooral plaats zijn voor multifunctionele bedrijven (bedrijven met nevenactiviteiten), waarbij de nevenactiviteiten per gebied anders zullen liggen. Voor West speelt daarnaast, evenals voor Westerwolde in Oost, dat de huidige ammoniakbelasting een beperkende factor is voor een verdere uitbreiding of intensivering.

4.2. Mest en Ammoniak

Uitgangspunt

Wij zullen initiatieven stimuleren om te komen tot 'regionaal gemengde bedrijven', waarbij mest en voerproducten over en weer worden uitgewisseld.

Toelichting

Om de milieubelasting terug te dringen zijn korte kringlopen nodig. Indien mest en voer op korte afstand over en weer kunnen worden uitgewisseld, bijvoorbeeld binnen de POP-regio's of binnen een andere manier te definiëren gebieden, ontstaan zogenaamde regionaal gemengde bedrijven die een belangrijke bijdrage kunnen leveren aan (ecologische) duurzaamheid. De kabinetsreactie op het advies van de Commissie Herstructurering Melkveehouderij spreekt in dit kader van grondgebondenheid op gebiedsniveau.

Actie B:

Wij zullen aangeven welke gevolgen de uitgevoerde onderzoeken en de vastgestelde nieuwe regelgeving op het gebied van ammoniak, mest en stank zal hebben op het huidige interim-beleid.

Toelichting

Zoals bekend, voeren wij momenteel een interim-beleid ten aanzien van de intensieve veehouderij. Dit in afwachting van eigen (milieu-)onderzoek en het in ontwikkeling zijnde rijksbeleid. Dit milieu-onderzoek is afgerond en er is inmiddels duidelijkheid over de wetgeving m.b.t. ammoniak en stank.

De Wet Ammoniak en Veehouderij (WAV) is vastgesteld en van kracht geworden. Op basis hiervan is het van belang om te bepalen of en zo ja hoe, ons interim-beleid moet worden aangepast en wat de gevolgen zijn voor de bedrijven in en rondom de EHS. We hebben als provincie de verantwoordelijkheid om de gemeenten te informeren over de relatie tussen de WAV en het gemeentelijk milieubeleid.

Het voorgaande kan eventueel tot een wijziging van het POP leiden. Ons uitgangspunt blijft het in het POP verwoorde streven om te komen tot een grondgebonden en duurzame veehouderij. Daarbij is niet nadrukkelijk aangegeven wat onder grondgebondenheid wordt verstaan, zodat een nadere definiëring hiervan aan de orde kan zijn. Dit gelet op de neventakken varkens- en pluimveehouderij in onze provincie, waarbij er op het eigen (veel akkerbouw-) bedrijf voldoende grond aanwezig is om de mest af te zetten. Geconstateerd kan worden dat de bedrijven met een neventak veehouderij beschouwd kunnen worden als 'gemengde bedrijven' en daarmee een bijzondere positie innemen bij de voorgenomen actie.

5. Hoofdpunten te voeren beleid: Akker- en tuinbouw

De veranderingen in de akker- en tuinbouw verschillen in Nederland per akkerbouwgebied. Dit hangt samen met de sterke en zwakke punten van de verschillende gebieden. Algemeen is de voorspelling dat het aantal bedrijven kleiner zal worden met een groei van de overblijvende bedrijven. Te verwachten is dat het aantal bedrijven het minst daalt in het Noordelijk kleigebied (Hogeland). Dit in verband met de aanwezigheid van pootaardappelen in het bouwplan. In de bouwplannen zal weinig veranderen en de verschillen in bouwplannen tussen de gebieden zullen blijven bestaan. Aardappelen, bieten en granen blijven voor de meeste bedrijven dan ook de belangrijkste gewassen. Juist daarom geven we aan hoe we om willen gaan met nieuwe teelten en agrificatie. De glastuinbouw blijven we zien als goede kans voor onze provincie.

5.1. Nieuwe teelten

Uitgangspunt

Wij zullen initiatieven op het gebied van de ontwikkeling van de zogenaamde nieuwe teelten (zoals bollen- en boomteelt) stimuleren. Bij de afweging van projecten geven wij prioriteit aan projecten waarbij naast de productie (een deel van) de be- of verwerking in de provincie plaatsvindt.

Toelichting

Het vervangen van traditionele teelten door nieuwe teelten (met name groententeelt, bollenteelt en boomteelt, maar ook glastuinbouw) komt langzaam maar zeker op gang. Ons eerder beleid van ondersteuning van deze teelten, bijvoorbeeld door de steun aan een bollenteelt- en boomteeltpromotor, zetten we daarom voort. Dit gebeurt onder andere via het in hoofdstuk 2 genoemde project "Kleine teelten, Grote markten".

Groei van de tuinbouw betekent een forse groei van arbeidsplaatsen en een substantiële versterking van de regionale economie.

Met de komst van deze nieuwe teelten komen er ook meer activiteiten in de sfeer van be- en verwerking naar de regio, maar ook dit behoeft nog verdere stimulering.

5.2. Glastuinbouw

Uitgangspunt

Wij zullen initiatieven die leiden tot bedrijfsverplaatsing van glastuinbouwbedrijven naar Noord-Nederland stimuleren.

Toelichting

Wij zullen ons huidig beleid met betrekking tot het stimuleren van bedrijfsverplaatsing van glastuinbouwbedrijven naar de gebieden Sappemeer en Eemsmond voortzetten. Als provincie zullen we contacten onderhouden met de betrokken gemeenten en belangstellende tuinders. De bedoeling is nadrukkelijk daarbij de verdere ontwikkeling van een duurzame glastuinbouw in onze provincie te stimuleren.

5.3 Nieuwe producten en agrificatie

Uitgangspunt

Wij zullen kansrijke ontwikkelingen of experimenten met betrekking tot agrificatie stimuleren, waarbij wij de voorkeur geven aan projecten die meerdere teelt- en bewerkingsschakels betreffen en/of meerdere beleidsvelden bestrijken.

Toelichting

Het ontwikkelen van nieuwe producten uit traditionele teelten verloopt minder succesvol, en er zijn ook geen aanwijzingen dat dit op korte termijn verbetert. Vandaar dat wij in de afgelopen jaren weinig aandacht hebben besteed aan agrificatie en wij ook voor de nabije toekomst geen grote inzet voorzien. Kansen en mogelijkheden die zich voordoen, moeten echter wel worden benut. Dergelijke initiatieven hebben overigens de meeste kans binnen (nieuwe) ketens. Een ontwikkeling die wij met belangstelling tegemoet zien, is die met betrekking tot biodiesel c.q. koolzaadolie voor bedrijfsmatige toepassing. Het ziet er naar uit dat door een verandering in het rijksbeleid met betrekking tot accijnzen mogelijkheden ontstaan voor nadere experimenten op dit vlak. Dergelijke experimenten zijn niet alleen voor de akkerbouw van belang, maar hebben tevens een meerwaarde voor natuur, recreatie en werkgelegenheid.

5.4. Akker- en tuinbouw en ruimtelijke ordening

Uitgangspunt

In het kader van de gebiedsuitwerkingen willen wij maatwerk leveren wat de ruimtelijke en landschappelijke (on)mogelijkheden zijn ten aanzien van be- en verwerking en laden/lossen van producten.

Verder zal bij de gebiedsuitwerkingen worden bekeken of behoud van bedrijfsgebouwen bij overname van akkerbouwbedrijven door de veehouderijsector mogelijk is, alsmede het benutten van vrijkomende boerderijen voor andere doeleinden.

Toelichting

Wij signaleren binnen de akkerbouw, en zeker wanneer in het bouwplan groenten zijn opgenomen, dat het uit bedrijfshygiënisch oogpunt en daarmee voor het verkrijgen van gewenste of benodigde certificaten, nodig is om het laden en lossen van producten plaats te laten vinden op een van de rest van het terrein afgesloten gedeelte (de zogenaamde scheiding van vuil-schoon activiteiten). Een vergelijkbare situatie is aan de orde in de veehouderij. Dit kan planologische consequenties hebben. Daarnaast constateren wij een tendens naar grotere opslagcapaciteit op het bedrijf. Landschappelijke inpassing is daarbij van groot belang. Concentratie van opslagcapaciteit van diverse bedrijven op een bedrijventerrein is ongewenst vanwege mogelijke verspreiding van ziekten of plagen. Verwerkingsactiviteiten die nu al her en der op de afzonderlijke bedrijven plaatsvinden, kunnen een zodanige omvang bereiken dat bedrijven niet meer op een juiste lokatie zitten. Deze aspecten op het gebied van ruimtelijke ordening en landschappelijke inpassing spelen momenteel voornamelijk een rol in de regio Noord.

Bovenvermelde ontwikkelingen zullen uiteraard met name plaatsvinden in de akkerbouwgebieden van Noord (het Hogeland) en Oost (Oldambt en de Veenkoloniën). Glastuinbouwontwikkeling speelt een rol in het Eemsmondgebied. Daarnaast speelt de ontwikkeling van het glastuinbouwgebied Sappemeer in de regio Centraal.

De sterkste veranderingen worden verwacht in de Veenkoloniën en het Oldambt vanwege het bouwplan met vooral marktordeninggewassen. Daardoor komt hier ruimte vrij voor boom-, bollen- en houtteelt, alsmede voor veehouderijbedrijven. De bedrijven op het Hogeland hebben een relatief sterk bouwplan en mede daardoor een betere structuur voor de toekomst. Een verdere intensivering is hier echter vrijwel onmogelijk. Samenwerking met veehouderijbedrijven kan wellicht bijdragen tot het zoveel mogelijk telen van gewassen met een hoog saldo.

Het aspect van vrijkomende agrarische bebouwing, vooral wanneer het hier gaat om akkerbouwbedrijven die door veehouders worden overgenomen, vormt een apart probleem. Het is vaak goedkoper om een nieuwe schuur te bouwen dan de bestaande schuren te verbouwen. Vanuit cultuurhistorisch en landschappelijk oogpunt kan het juist gewenst zijn om de bestaande schuren te handhaven.

Naast het al of niet kunnen benutten van vrijkomende bebouwing door veehouders, speelt ook het al of niet benutten van vrijkomende boerderijen voor andere doeleinden.

Actie C:

Wij zullen onderzoeken of een regeling voor de ondersteuning van duurzame en verbredingsactiviteiten ook buiten de Leadergebieden zinvol en mogelijk is.

Toelichting

Voor alle regio's geldt dat de akkerbouwer voor belangrijke beslissingen staat over de toekomst van zijn bedrijf. Een beslissing kan wellicht worden ondersteund door een regeling voor duurzame en verbredingsactiviteiten, zoals die momenteel voor de Leadergebieden geldt, ook voor buiten de Leadergebieden te ontwikkelen.

Deze regeling zou dan zowel voor de gangbare als de biologische sector moeten gelden. Een belangrijke voorwaarde voor een dergelijke regeling is de instemming vooraf van de Europese Commissie.

6. Hoofdpunten te voeren beleid: Biologische landbouw

De groei van de biologische landbouw is de laatste jaren wat afgevlakt. Belangrijke voorwaarden om verder te groeien zijn onder andere:

- De biologische keten moet beter worden georganiseerd;
- Het onderzoek naar en over biologische landbouw moet worden geïntensiveerd, waarbij het uitgangspunt is, dat projecten oplossingen moeten bieden voor problemen van de praktijk;
- De voorlichting over biologische landbouw moet herkenbaarder worden;
- Onderzoek, voorlichting, coaching, onderwijs en certificatie en controle moet op een samenhangende wijze aan elkaar worden geknoopt.

Uitgangspunt

Initiatieven op het gebied van de biologische landbouw zullen wij toetsen op de volgende aspecten:

- Kennisontwikkeling en kennisoverdracht;
- Verbetering bedrijfsmanagement, kennis en vaardigheid van de ondernemer;
- Versterking en transparantie van de keten;
- Afzetbevordering;
- Consumentenbewustwording/voorlichting;
- Samenwerking met onderwijsinstellingen;
- Arbeid in de biologische landbouw.

Toelichting

Wij hebben gemerkt dat de promotor biologische landbouw in een behoefte voorziet. Vooral de rol van eerste aanspreekpunt, het met elkaar in contact brengen van partijen en het laagdrempelig benaderen van potentiële omschakelaars is van belang. Daarnaast vervult de promotor een belangrijke rol bij het vertalen van ideeën naar concrete projecten, waarbij de speerpunten liggen op de thema's zoals die in het projectplan ten behoeve van de promotor zijn benoemd (kennisontwikkeling en kennisoverdracht, ketenversterking en afzetbevordering, onderwijs en arbeid). Nauwe contacten met landelijke en regionale partijen zijn daarbij van belang, iets wat in het eerste jaar van het project al grotendeels tot stand is gekomen. Wij zien daarom het verdere verloop van het project met vertrouwen tegemoet en zetten het beleid ongewijzigd voort.

Omdat de biologische sector nog een te ijle structuur heeft, vinden wij het niet zinvol om per POP-regio nadere prioriteiten te stellen of activiteiten uit te voeren. Wel kan een aantal aandachtspunten worden genoemd waar rekening mee gehouden moet worden.

Regio Noord kent relatief grote bedrijven en grote percelen met een traditionele vruchtwisseling. Tezamen met de arbeidsbehoefte in de biologische akkerbouw levert dit een knelpunt op wat omschakelen betreft.

Dit punt speelt ook in Oost, waarbij voor het Oldambt nog geldt dat er producten worden geteeld die onvoldoende rendement opleveren en dat in de Veenkoloniën de onkruiddruk hoog is. Bovendien zijn de kansen voor een biologische variant voor de zetmeelaardappel minimaal omdat er vrijwel geen markt is. Kansen liggen hier wel voor de biologische veehouderij.

In de regio's West en Centraal zien wij met name in het Zuidelijk Westerkwartier en Gorecht kansen voor de biologische melkrundveehouderij. Koppeling van de biologische landbouw met (het beheer van) de EHS zien wij hier, evenals in Westerwolde, als een kansrijke mogelijkheid. In Westerwolde zien wij met vertrouwen de ontwikkeling van een tak biologische melkgeiten, gekoppeld aan de EHS, tegemoet. Ook voor de gangbare sector is een koppeling met de EHS trouwens van belang.

Vooraf voor biologische bedrijven is de samenwerking tussen verschillende bedrijven van belang.

Actie D:

Wij willen onderzoeken op welke manier begeleide inplaatsing (bijvoorbeeld via een grondbank) nuttig en zinvol is ten behoeve van inplaatsing van biologische melkveehouderijbedrijven.

Toelichting

Op basis van diverse ontwikkelingen zien wij dat met name in de Veenkoloniën, maar ook in het Oldambt en op het Hogeland, melkveehouderijen worden ingeplaatst. Om hierbinnen de biologische melkveehouderij een grotere kans te geven, is de beschikbaarheid van reeds biologische beheerde gronden van belang.

7. Hoofdpunten te voeren beleid: Verbreding

In de hoofdstukken hiervoor hebben wij vooral de inzet op het gebied van versterking en vernieuwing aangegeven. In dit deel gaan we wat dieper in op het aspect verbreding.

Het landelijk gebied verandert en moet vele functies vervullen: het is economische productieruimte, het is een plek om te wonen, te werken en te recreëren en het is een plek om strategische voorraden als natuur, landschap, biodiversiteit, rust en stilte te behouden en te ontwikkelen. Het landelijk gebied is er voor iedereen, waarbij wij een duurzame landbouw in het landelijk gebied als een belangrijke voorwaarde zien voor het behoud en de ontwikkeling van de kwaliteit.

Naast onze inzet, die puur is gericht op de ontwikkeling en verspreiding van kennis en innovatie voor een duurzame landbouw, willen wij ons ook inzetten voor een groene ruimte voor iedereen. Een ontwikkeling van diverse vormen van 'groene diensten' is daarvoor nodig. Dus niet alleen beleid voor bestaande initiatieven en projecten op het gebied van natuur- en landschapsbeheer, maar ook voor nieuwe initiatieven. Ook ontwikkelingen met betrekking tot water passen daarin. Naast de groene diensten is ook een betere benutting van het landelijk gebied voor recreatie en toerisme van belang. Nieuwe ontwikkelingen scheppen nieuwe kansen en wellicht zijn daarvoor soms andere constructies nodig om meerdere doelen te dienen. Duidelijk geldt, dat een duurzame landbouw zich in de toekomst niet alleen meer kan richten op de productie van voedsel. De landbouw zal steeds meer aandacht moeten hebben voor het landschap in al zijn facetten.

Ruimtelijk gezien is de landbouw een belangrijke grondgebruiker in het landelijk gebied. We zien in onze provincie al een ontwikkeling dat de landbouw zich meer en meer richt op de zorg voor andere gebruiksvormen (recreatie, natuur en landschap) en de consument (toerisme, streekproducten). Voor agrarische ondernemers liggen er kansen in gebieden waar voedselproductie en zorg voor de groene ruimte goed te combineren zijn.

Ten aanzien van het agrarisch natuur- en landschapsbeheer heeft het in 1999 opgerichte Informatiepunt Landelijk Gebied Groningen voorzien in een behoefte. Knelpunten en vragen die zich voordeden rondom dat beheer konden op een steeds betere manier door het informatiepunt worden opgelost of beantwoord. Te voorzien valt dat vragen en knelpunten zullen blijven bestaan en raakvlakken met andere regelingen zullen waarschijnlijk sterker worden. Verder is de noodzaak van een goed kennisnetwerk onomstreden. Hetzelfde geldt voor het in 2001 opgerichte steunpunt Landbouw en Zorg.

Uitgangspunt

Wij willen nieuwe initiatieven en concepten voor de levering van groene diensten en andere activiteiten ondersteunen.

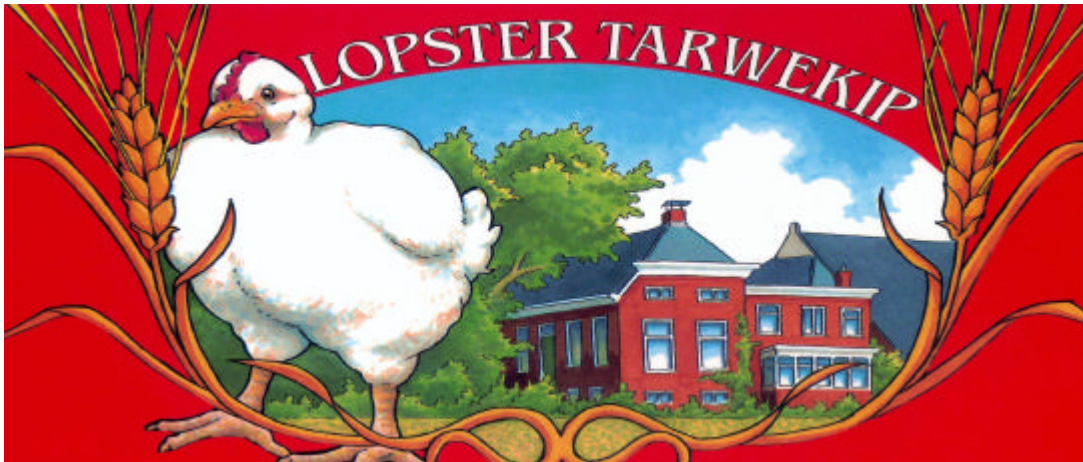
Toelichting

Met betrekking tot verbredingsaspecten constateren wij dat een deel van de agrariërs zich om allerlei redenen 'terugtrekt' op het eigen bedrijf. Deels gebeurt dit vanuit frustratie over het overheidsbeleid, deels vanuit het oogpunt van veiligheid en hygiëne (geen bezoekers op het terrein) en deels vanwege diverse andere redenen. Daarbij realiseren wij ons dat door de ingezette schaalvergroting het niet altijd even gemakkelijk is om nieuwe activiteiten op te pakken. Toch menen wij dat in het kader van de ontwikkeling van het landelijk gebied verbreding belangrijk is en voor sommige bedrijven een waardevolle ontwikkeling kan zijn. Wij willen ons beleid op dat punt dan ook voortzetten en waar mogelijk intensiveren. In dat verband juichen wij ontwikkelingen toe die de relatie van de landbouwsector met andere sectoren of beleidsvelden verstevigen, zoals agrarische natuurverenigingen of verenigingen waar agrariërs samen met burgers en andere organisaties op een breed front willen samenwerken. De samenwerking zoals in 3.2. beschreven, is in dit kader ook van belang.

Naast initiatieven van en voor individuele boeren of groepen van boeren, zal ook verder onderzoek naar mogelijkheden van nieuwe concepten aandacht moeten krijgen (bijvoorbeeld met betrekking tot landschapsbeheer, weidegang, behoud boerderijen, etcetera). Sleutelwoorden hierbij zijn innovatie en onorthodoxe oplossingen.

Er gebeurt al veel, maar toch is het aantal concrete projecten dat werkelijk bijdraagt aan een inkomensverbetering, beperkt. Het is nu eenmaal niet eenvoudig tot nieuwe initiatieven te komen, die veranderingen in de bedrijfsvoering met zich meebrengen. Middelen om een proces, bijvoorbeeld een samenwerkingsverband, langere tijd te ondersteunen, zijn beperkt. Het blijft echter van belang om samen met de sector, daar waar nodig of gewenst, tot verandering te komen. Wellicht kan dit in samenhang met de zogenaamde modulatie. Het Europees beleid maakt dit mogelijk: het afnemen van inkomenssteun om dit in te zetten voor maatregelen op het gebied van milieu, natuur of de ontwikkeling van het platteland. Hoe dit wordt ingevuld mag iedere afzonderlijke lidstaat zelf bepalen.

Voor alle vormen van verbreding geldt dat er in principe een perspectief moet zijn op een duurzame voortzetting. Veelal is daarvoor een gezonde economische basis van de hoofdactiviteit nodig. Er zijn vier hoofdvormen van verbreding te onderscheiden: Natuurproductie- en beheer, Verwerking en huisverkoop, Toerisme en recreatie en Zorglandbouw. Meng- en tussenvormen zijn daarbij mogelijk. Bij verbreding gaat het om vele verschillende initiatieven. Deze verscheidenheid is ook belangrijk, niet alleen om een kans te hebben voor het bedrijf zelf, maar ook voor een gevarieerd (aanbod op het) platteland. Binnen de vorm 'verwerking en huisverkoop' vallen de zogenaamde streekproducten. Binnen Nederland wordt een grote verscheidenheid aan streekproducten aangeboden en ook in onze provincie zijn er volop initiatieven.

Actie E:

Een extra inzet voor streekproducten vinden wij gewenst. Wij zullen daarom nader bepalen hoe deze extra inzet vorm gegeven kan worden.

Toelichting

Ten aanzien van het onderdeel streekproducten constateren wij een moeizame ontwikkeling in onze provincie. Hoewel dit in meerdere provincies het geval is, vinden wij dat er in principe genoeg potentie is om dit verder te ontwikkelen. Als mogelijkheid voor extra inzet kan gedacht worden aan een project voor een tijdelijke promotor verbreding landbouw of uitbesteding van werkzaamheden.

Met betrekking tot plattelandsrecreatie en -toerisme kiezen we voor het stimuleren van kleinschalig toerisme met een goed aanbod dat past bij het landschap en het cultuurhistorisch erfgoed in goed toegankelijke gebieden. Wij stimuleren de herbestemming van boerderijen en nevenactiviteiten van agrariërs in de toeristisch-recreatieve sector. Uitgangspunt is dat combinaties elkaar versterken (zie verder onze beleidsnota 'Toeristisch Groningen, een karaktervol perspectief').

Ten aanzien van de POP-regio's kan, op basis van het vorenstaande, worden geconstateerd dat er in alle regio's mogelijkheden zijn, maar dat afhankelijk van bijvoorbeeld landschap en toeristische intensiteit, er verschillende kansen zijn. Wij willen daarom ons bestaand beleid met ondersteuning van enerzijds provinciebrede en anderzijds regionale initiatieven handhaven. Kansen voor natuur- en cultuurtoerisme alsmede voor streekproducten doen zich voor in Lauwersland, Duurswold, het Hogeland, Oldambt, Westerwolde, het Westerkwartier en Gorecht. Kansen ten aanzien van verbredingsactiviteiten voor natuur en landschap doen zich in de gehele provincie voor.

8. Uitvoering en instrumentarium

De uitvoering van het beleid zoals hiervoor geschetst, ligt grotendeels bij de afdeling Economische Zaken, waar het cluster Landbouw onderdeel van is. Dit laat onverlet dat nauwe samenwerking met andere afdelingen en de sector van groot belang is. De huidige manier van werken zal dan ook worden voortgezet.

In enkele hoofdstukken worden specifieke acties benoemd. Hieronder worden ze in vogelvlucht op een rij gezet.

- Actie A (Bundeling Groningse Landbouwcijfers) zal mogelijk in samenwerking met het Van Hall Instituut worden opgepakt
- De acties B (Gevolgen Wet Ammoniak en Veehouderij) en C (Herziening interim-beleid intensieve veehouderij) zullen worden uitgevoerd door de interne werkgroep die voorstellen heeft gedaan voor het interim-beleid ten aanzien van de intensieve veehouderij. Niet uit te sluiten is dat hiervoor externe deskundigheid of versterking nodig is. Doelstelling is afronding hiervan voor eind 2002
- Actie D (Regeling) wordt opgepakt in samenwerking met de programmacoördinator van Leader Hogeland en de coördinator van Leader Drenthe Oost. Doelstelling is een regeling voor het gehele SNN-gebied. Mede gelet op het te zijner tijd te doorlopen traject in Brussel is hier momenteel geen tijdplanning aan te geven
- Actie E (Inplaatsing biologische bedrijven) wordt uitgevoerd door de promotor biologische landbouw. Doelstelling is om hier binnen het lopende project van de promotor duidelijkheid over te krijgen
- Actie F (Inzet met betrekking tot streekproducten) zal door de afdeling Economische Zaken worden opgepakt in 2002

De ter beschikking staande middelen zijn deels van financiële aard. Dit zijn in eerste instantie de volgende eigen middelen (reguliere middelen en middelen uit het flexibel budget):

- Krediet versterking en vernieuwing agrarische sector (2002: € 117.801);
- Krediet duurzame landbouw (2002: € 106.094);
- Agrarische kennisstructuur en regionaal praktijkonderzoek (2002: € 74.874);
- Biologische landbouw (2002: € 113.445);
- Veenkoloniën (2002: € 45.378).
- Reserve CESI ten behoeve van glastuinbouw (2002: € 85.764).

Naast de eigen financiële middelen zal gebruik worden gemaakt van de in het kader van Kompas beschikbare middelen en de landelijke middelen voor gebiedsgericht beleid. Het voert te ver om alle mogelijke middelen hier op te noemen, maar de belangrijkste zijn: Plattelandsontwikkelingsprogramma, Leader+, Interreg, EU-doelstelling 2 (inclusief Phasing Out 5b), Programma Beheer, SGB, de Uitvoeringsregeling Innovatie Landbouw Noord-Nederland, de Verspreidingsregeling Landelijk Gebied.

Afhankelijk van het doel (bijvoorbeeld inplaatsing of verplaatsing van bedrijven) is er ook ander instrumentarium beschikbaar. Hierbij valt te denken aan Kavelruil en Kavelruil+, Ruilverkaveling met administratief karakter, Snel kleinschalig Inrichtingsprogramma (Skippy). Voor actie E kan wellicht landinrichting een instrument zijn (of kan worden aangesloten bij bestaande landinrichtingsprojecten).

Opgemerkt wordt dat de opsomming niet limitatief is. Afhankelijk van de situatie, het project etcetera, zal worden gekeken welk instrumentarium geschikt is om het doel te bereiken. Hierbij zal, evenals in het verleden, nauw worden samengewerkt met de Adviesraad Agrobusiness van het SNN.

Bijlagen

Bijlage 1 Rijksbeleid

In deze bijlage geven wij in het kort voor een aantal onderwerpen relevant (voorgenomen) rijksbeleid aan.

Nota 'Voedsel en Groen'

In de nota 'Voedsel en Groen' van juli 2000 geeft het kabinet aan dat de samenleving in hoog tempo verandert. Samen met ontwikkelingen op de (EU-)markt, leidt dit ertoe dat het agro-foodcomplex sterk in beweging is. Uitgangspunt is de opvatting dat het agro-foodcomplex een normale economische sector is. Van ondernemers wordt verwacht dat zij bedrijfseconomisch gezond opereren, kwalitatief hoogwaardige producten leveren en dat zij dit doen op een maatschappelijk verantwoorde wijze. Het kabinet heeft voor 2010 een ontwikkeling voor ogen van een duurzaam werkend, op eigen kracht internationaal concurrerend agro-foodcomplex, dat midden in de samenleving staat en toonaangevend in Europa is. Hierbij is een belangrijke rol weggelegd voor de overheid als behartiger van publieke belangen en waarden, omdat het gaat om voedsel, dieren, planten en de kwaliteit van de leefomgeving. De overheid stelt voor die onderwerpen randvoorwaarden en doelen en het is aan de sector c.q. de ondernemer om te bepalen hoe aan die voorwaarden kan worden voldaan.

Nota 'Een biologische markt te winnen'

De beleidsnota 'Een biologische markt te winnen' (september 2000) is een eerste concrete uitwerking van bovengenoemde nota 'Voedsel en Groen'. In de beleidsnota voor de biologische landbouw staat een vraaggerichte benadering centraal: de wensen van burgers en consumenten sturen de biologische landbouw aan. Daartoe is een Task Force Marktontwikkeling in het leven geroepen om de samenwerking tussen marktpartijen te bevorderen. Doel is om via afspraken en businessplannen tot concrete doelstellingen per keten te komen. Daarnaast wordt ingezet op versterking van kennisontwikkeling en -verspreiding. In de nota wordt het sluiten van de Regeling stimulering biologische productiemethode (de zogenaamde omschakelregeling) na 2002 aangekondigd. De ambitie van het Rijk is om in 2010 te komen op een aandeel van 10% biologische landbouw.

Vijfde Nota Ruimtelijke Ordening

In de Vijfde Nota Ruimtelijke Ordening (Planologische Kernbeslissing, december 2001), geeft het Rijk aan dat de maatschappelijke eisen die worden gesteld aan de functie en de ruimtelijke en milieukwaliteit van de groene ruimte de ontwikkelingsmogelijkheden en verschijningsvormen van de landbouw mede bepalen. De grondgebonden landbouw dient naast het produceren van voedsel ook een belangrijke rol te spelen bij de instandhouding en het beheer van het landelijk gebied. Voorwaarde voor een duurzame situatie is dat een economisch perspectief aanwezig is. Van de provincies wordt gevraagd om samen met de sector de gewenste ontwikkelingen van de grondgebonden landbouw te bepalen, in relatie tot de ruimtelijke kwaliteit en de milieucondities. Voor de Noordelijke open ruimte gaat het kabinet uit van een situatie waarbij het accent ligt op de productie van voedsel met als resultante dat de grondgebonden landbouw de drager is van het karakteristieke open landschap. De ontwikkelingsmogelijkheden van de grondgebonden landbouw worden gehandhaafd en versterkt en er is ruimte voor verdere schaalvergroting.

Intensieve Veehouderij

Voor de intensieve veehouderij is een herstructurering gaande, die zich voornamelijk afspeelt in de concentratiegebieden intensieve veehouderij in het Oosten en Zuiden van het land.

Glastuinbouw

Op het gebied van de glastuinbouw wil het Rijk mogelijkheden scheppen voor de herstructurering van glastuinbouwgebieden. Het Rijk wil de glastuinbouw concentreren op een beperkt aantal grote, moderne en duurzaam ingerichte lokaties. Naast deze projectlokaties is ook uitbreiding van regionale vestigingslokaties toegestaan om verspreid gelegen glasopstanden te saneren en een bundeling van bedrijven tot stand te brengen.

Het Rijk is voorstander van het combineren van een groot aantal logistieke functies met faciliteiten voor productie en verwerking op agrarische bedrijventerreinen.

Vrijkomende bebouwing in het buitengebied die goed past in het landschap kan in de visie van het kabinet worden herbenut voor kleinschalige functies.

Water is één van de ordenende principes bij de bestemming, de inrichting en het beheer van de ruimte. Dit ter bescherming tegen overstromingen en wateroverlast, ter veiligstelling van de zoetwatervoorraad en ter voorkoming van vervuiling van grond- en oppervlaktewater. Functiecombinaties met water worden daardoor belangrijk. Voor alle relevante besluiten van Rijk, provincies en gemeenten in het watersysteem zullen de effecten op de waterhuishouding in beeld worden gebracht (watertoets).

Structuurschema Groene Ruimte-2 (SGR-2)

In het Structuurschema Groene Ruimte-2 (Ontwerp planologische kernbeslissing van december 2001) wordt aangegeven dat de tijd dat het landelijk gebied voornamelijk voor het produceren van voedsel werd gebruikt, achter ons ligt. Ook andere functies en activiteiten vragen een plaats in het buitengebied en het landelijk gebied dient ook een openbaar belang (onder andere met betrekking tot beheer en gebruik van water). Combinaties van functies in een agrarisch cultuurlandschap zijn daarom nodig. Dat vereist het zoeken naar nieuwe wegen voor de agrarische ondernemer, de natuurbeschermer, de recreant, de bewoner en de overheid. De landbouw heeft als belangrijkste grondgebruiker een grote rol als beheerder van het landschap. Daarbij gaat het niet meer om alleen produceren. De kwaliteit van de producten, de manier van produceren en de omgeving waarin de productie plaatsvindt, is van belang. Het kabinet geeft aan dat zij landelijk gebied wil behouden, herstellen en ontwikkelen door middel van:

- In en om de steden meer groen aanleggen en investeren in de kwaliteit van het bestaande groen;
- De verscheidenheid en de kwaliteit van het landschap behouden en versterken;
- Meer ruimte voor water reserveren en de kwaliteit ervan verbeteren;
- De grondgebonden landbouw, vooral de melkveehouderij, een grotere rol geven in het beheer van het landelijk gebied;
- De niet-grondgebonden landbouw, zoals de varkenshouderij en de glastuinbouw, waar mogelijk concentreren;
- De Ecologische Hoofdstructuur versterken en de milieu-omstandigheden in en rond dit netwerk verbeteren.

De landbouw dient daarom volgens het Rijk haar bedrijfsvoering zoveel mogelijk af te stemmen op de natuurlijke mogelijkheden die bodem en water bieden. Verder zijn de kenmerken van de verschillende landschapstypen van invloed op de ontwikkelingsmogelijkheden van de landbouw in een regio. Het kabinet wil de basiseisen

waaraan de landbouw moet voldoen, beschrijven in de zogenaamde Goede landbouwpraktijk (GLP). Daarin staan voorwaarden voor milieu, natuur, landschap, waterbeheer, diergezondheid en dierwelzijn. Het voldoen aan GLP wordt een voorwaarde voor Europese financiering van het plattelandsbeleid. Bij maatschappelijke wensen die verder gaan dan de Goede landbouwpraktijk op het terrein van natuur, landschap en water, moet er sprake zijn van een adequate vergoeding door markt en overheden; er is dan sprake van 'groene diensten'.

Melkveehouderij en akkerbouw blijven de belangrijkste vormen van grondgebonden landbouw. Deze vorm van landbouw heeft mogelijkheden om naast de primaire productie de bedrijfsvoering te richten op groene diensten. Om een goede economische positie van de grondgebonden landbouw te houden, moeten nieuwe marktsegmenten worden aangeboord.

In de nota 'Op grond van nieuw beleid' geeft het kabinet aan dat het bestaande grondbeleids-instrumentarium niet meer blijkt te voldoen. Herijking van dit beleid is gewenst in het licht van nieuw beleid dat wordt ontwikkeld, bijvoorbeeld de Vijfde Nota Ruimtelijke Ordening. Na een periode waarin kwantitatieve doelen centraal stonden, moet de nadruk nu op kwaliteit worden gelegd. Door wijziging van de grondmarkt zelf, is de situatie dat de overheid de grondmarkt domineert, verouderd. De huidige problematiek op de grondmarkt houdt vooral verband met de stijgende grondprijzen, de geringe mate van grondmobiliteit, hiaten in regelgeving en de moeilijke samenwerking tussen overheden en marktpartijen die posities hebben verworven op bouwlocaties.

Deze problemen hebben geleid tot een drietal doelstellingen van de nota: het bevorderen van maatschappelijk ruimtegebruik, een rechtvaardige verdeling van kosten en opbrengsten over gebruikers, exploitanten en eigenaren en het verhogen van de kwaliteit van het ruimtegebruik, marktwerking op de grondmarkt en zeggenschap voor de burger. Om deze doelstellingen te bereiken zijn verschillende voorstellen voor verbetering in de nota opgenomen. Eén van de aangekondigde maatregelen is dat het kabinet de onteigeningsmogelijkheden voor groene functies wil verruimen.

Flora- en faunawet

Verder is de inwerkingtreding per 1 april 2002 van de Flora- en faunawet nog van belang. Deze wet richt zich op bescherming van flora en fauna. De provincie heeft met deze wet meer bevoegdheden gekregen om het voorkomen en bestrijden van landbouwschade te regelen.

Bijlage 2 Landelijke trends en ontwikkelingen

Algemene trends en ontwikkelingen

Vanaf ongeveer 1960 zijn er grote veranderingen opgetreden in de landbouw en het landgebruik. Eén aantal daarvan wordt hier kort genoemd.

Productiviteitsontwikkeling

In de afgelopen decennia is de productiviteit van de landbouw sterk gestegen. Dit zowel per oppervlakte-eenheid, per arbeidsuur, per dier, per ingezette hoeveelheid teelttechnische productiemiddelen (zoals water, plantenvoedingsstoffen en gewasbeschermingsmiddelen) als per eenheid verbruikte energie. De grondproductiviteit steeg voor sommige sectoren met een factor 5 à 6, de arbeidsproductiviteit met een factor 200 à 300 en de productiviteit van energie en andere inputs met een factor 2 à 4. De optimale productie ligt waarschijnlijk op verschillende niveaus bij uiteenlopende productie-omstandigheden van bodem, klimaat en dergelijke. De Nederlandse land- en tuinbouw bevindt zich qua productiviteit in de bovenste regionen in vergelijking met andere landen.

Verandering van karakter van veel landbouwkundige activiteiten

Het ambachtelijke karakter van de landbouw heeft plaats gemaakt voor een steeds beter gecontroleerd productieproces. Dit is met name het geval in de niet-grondgebonden landbouw, die in Nederland zo'n vijftig procent van de economische (landbouw)waarde realiseert op een half procent van het cultuurareaal. Ook voor producten als bloemen, potplanten en zaai- en pootgoed, is een sterk gecontroleerd productieproces mogelijk.

Voor bulkproducten, zoals voedsel, veevoer en energie, is een groot areaal vereist. Ook hier is de productiewijze gecontroleerder en efficiënter geworden. De veronderstelling dat een dergelijke hoogtechnologische landbouw zeer vervuilend is, is daarbij niet correct. Een gecontroleerd productieproces maakt het juist mogelijk nauwkeurig de noodzakelijke (voedings)stoffen te doseren en emissies naar de omgeving tot een minimum te beperken.

Verbreiding van de doeleinden van de landbouw

Reeds geruime tijd wordt, ook binnen de sector, landbouw steeds meer gezien als een activiteit die meer doelen kan dienen. Dit vanuit het gegeven dat het landelijk gebied vele functies vervult (multifunctionele ruimte): economische productieruimte, wonen, werken, recreëren en behoud en ontwikkeling van natuur, landschap, biodiversiteit, rust en stilte. De publieke functie van de landbouw is daardoor in de belangstelling gekomen. De landbouw heeft taken op zich genomen op het gebied van milieuzorg, natuurbeheer, landschapsonderhoud, recreatie, etcetera en heeft daarmee een andere rol gekregen in de ontwikkeling van het platteland.

Ketendenken

Met betrekking tot de afzet van landbouwproducten is een ontwikkeling in gang gezet om te komen van een denken in termen van volumes, kosten en prijzen naar een proces van effectieve controle van de keten van de primaire producent, via verwerker en handelaar, naar de consument. Voorbeelden zijn onder andere KKM (KetenKwaliteitMelk) en HACCP (Hazard Analysis Critical Control Point).

Individuele verantwoordelijkheid

Het uitgangspunt dat de ondernemer produceert wat de markt vraagt en dat de ondernemer zelf verantwoordelijk is voor zijn producten en de manier waarop die zijn voortgebracht, wordt steeds belangrijker. Vanzelfsprekend dient een ondernemer binnen de door de overheid gestelde kaders te blijven. Met betrekking tot het milieu is dit bijvoorbeeld tot uitdrukking gekomen via het beperken van mineralenverliezen per hectare. Voor de komende jaren zal de Nitraatrichtlijn van de Europese Unie meer van belang worden. Dit beleid, en ook het ammoniakbeleid, heeft in de eerste plaats gevolgen voor de veehouderijsector. Daarnaast is het stelsel van mestafzetcontracten geïntroduceerd, waardoor akkerbouwers als ontvanger van mest een vergoeding ontvangen.

Bovengenoemde ontwikkelingen creëren een spanningsveld tussen een economisch gezonde en concurrerende bedrijfsvoering en de toenemende eisen die door de maatschappij/consument worden gesteld. Een ander aspect is dat zowel met betrekking tot dier(on)vriendelijkheid als voedselveiligheid in Nederland soms regels gelden die verder gaan dan elders in Europa of daarbuiten. Het is echter wel toegestaan producten uit die andere landen in ons eigen land in te voeren en op de markt te brengen. Daarmee wordt de concurrentiepositie nadelig beïnvloed.

Ontwikkelingen in de veehouderij

Met name de veehouderij staat de laatste tijd onder sterke maatschappelijke druk. De dierhouderij heeft om diverse redenen een hernieuwde 'licence to produce' nodig, dit ondanks het feit dat er de laatste jaren veel bereikt is. Maatschappelijk gezien leven met name zorgen op de volgende punten:

- De omgang met het dier (dier als productiemiddel, niet meer dier als dier);
- Het milieu (emissies van mineralen en ammoniak, eisen aan de omgeving in termen van geluid, stank en landschappelijke kwaliteit);
- De omvangrijke transporten van dieren en voeders;
- Voedselveiligheid.

De diverse uitgebrachte adviezen aan de minister (zoals van de Commissie Wijffels en de Raad voor het landelijk gebied) gaan dan ook met name in op bovengenoemde punten. Daarbij moet wel worden opgemerkt dat deels voorbij wordt gegaan aan de geleverde inspanningen en processen die al in gang zijn gezet. Van belang om op te merken is dat voor een aantal geadviseerde veranderingen aanpassing op Brussels niveau nodig is.

Naast de genoemde maatschappelijke aspecten spelen ook zaken vanuit de Europese Unie (Gemeenschappelijk landbouwbeleid, ondersteuningsbeleid zuivel, preventief enten tegen dierziekten) en de wereldhandelsbesprekingen een rol bij de huidige druk op de veehouderij.

Er zijn op dit moment globaal vier ontwikkelingsrichtingen in de veehouderij aan het ontstaan, met meng- en tussenvormen:

- Reguliere dierhouderij, aangepast aan de nieuwste normen en regels;
- Biologische dierhouderij;
- Multifunctionele dierhouderij: meerdere functies ten behoeve van de groene ruimte, waarvan veehouderij één is;
- Belevingsdierhouderij: veehouderij met een sociale en psychologische functie van dieren, zoals in de zorg.

Een dilemma is de tegenstelling tussen enerzijds een ontwikkeling om de relatie grond en vee terug te brengen tegen anderzijds de beweging om een hygiënisch en veilig product te eisen. Aan de ene kant staat dan de biologische landbouw en aan de andere kant een totaal van de omgeving afgesloten gebouw ('Fort Hygiënica', geen weidegang of uitloopmogelijkheden voor dieren). Beide bewegingen zijn momenteel tegelijkertijd gaande.

Ontwikkelingen in de akker- en tuinbouw

Net als de veehouderij kent ook de akkerbouw en de daarmee verwante teelten (groenten in de open grond en bloembollen) een onrustige tijd. De Europese ondersteuning van de markten loopt terug en te verwachten valt dat dit onder invloed van de wereldhandelsbesprekingen en de toetreding van Midden- en Oost-Europese landen nog verder het geval zal zijn (uiteraard geldt dit niet voor de zogenaamde vrije teelten, zoals bijvoorbeeld bloembollen of pootaardappelen, omdat die teelten geen financiële ondersteuning ontvangen). Dit heeft vooral gevolgen voor de bedrijven met granen en zetmeelaardappelen in het bouwplan. Ter compensatie van de prijsverlagingen wordt directe inkomenssteun verleend. Het is de vraag of voor deze inkomenssteun op langere termijn voldoende financiële middelen beschikbaar zijn en of deze gekoppeld zullen worden aan voorwaarden zoals cross-compliance en modulatie.

In het kader van het Meerjarenplan Gewasbescherming is begin jaren negentig onder meer afgesproken de hoeveelheid middelen (in kg actieve stof) in 2000 te halveren ten opzichte van de periode 1984-1996. Dit heeft met name gewerkt voor het gebruik van grondontsmettingsmiddelen, voor andere middelen is de afname minder significant. Voor de komende jaren is onder meer het niet meer toelaten van bepaalde middelen aan de orde. Een te snelle sanering van bepaalde stoffen kan de continuïteit van met name de bollenteelt, de (poot)aardappelteelt en bepaalde groententeelten bemoeilijken. Daarnaast is het de bedoeling om meer gebruik te maken van preventieve maatregelen en het toepassen van niet-chemische bestrijdingsmethoden. De introductie van dergelijke nieuwe middelen wordt bij de industrie bemoeilijkt door hoge kosten van ontwikkeling en toelatingsprocedures.

Mede door bovengenoemde ontwikkelingen staat de akkerbouw de komende jaren naar verwachting voor ingrijpende veranderingen, vooral wat de omvang betreft. Studies van het Landbouw Economisch Instituut (LEI) wijzen uit dat naar verwachting het landelijke areaal in 2015 met ongeveer 25% zal dalen, terwijl tegelijkertijd de ruwvoedergewassen (inclusief gras) een grotere oppervlakte gaan innemen. Deze verschuiving is vooral een gevolg van de ontwikkelingen op de grondmarkt en het verschuiven van veehouderijbedrijven naar akkerbouwgebieden. De ontwikkeling van het akkerbouwareaal is daarmee ook sterk afhankelijk van de ontwikkeling van de veehouderijbedrijven, welke weer sterk beïnvloed wordt door het Brusselse zuivelbeleid en het mestbeleid. De veranderingen verschillen echter sterk per akkerbouwgebied.

Ontwikkelingen op het gebied van de biologische landbouw

De groei van de biologische landbouw is momenteel minder sterk na de forse groei in de afgelopen jaren. Dit fenomeen doet zich niet alleen in Nederland voor, ook voor een deel in de onze omringende landen. In 2001 hebben zich minder boeren en tuinders aangemeld voor de subsidieregeling waarmee kan worden omgeschakeld naar een biologische werkwijze. Het doel van de rijksoverheid om 10% biologische landbouw te realiseren in 2010 lijkt mede daardoor niet voor alle sectoren haalbaar, voor sommige sectoren moet wellicht eerder aan 5% worden gedacht.

Omschakeling naar biologische productie verloopt momenteel trager omdat de betrokken ondernemers minder vertrouwen in de toekomst hebben. Dit enerzijds vanwege een gebrek aan vertrouwen in de politiek in het algemeen en anderzijds vanwege (de nasleep van) de mond- en klauwzeercrisis in 2001. Ook de administratieve lastendruk c.q. de regelgeving speelt een rol bij het besluit van al of niet omschakelen naar een biologische bedrijfsvoering.

Het ministerie van LNV geeft aan dat de markt zijn werk moet doen en ondersteunt met name op dat vlak initiatieven om tot afspraken tussen diverse marktpartijen (ketenvorming) te komen. Een positieve ontwikkeling is dat via prijs- en afzetgaranties in de biologische varkenshouderij eind 2001 afspraken zijn gemaakt voor een verdergaande omzetvergroting in de betrokken keten. Verder is gunstig dat voor een groot aantal producten de vraag het aanbod overstijgt. Daarnaast worden veel producten geëxporteerd.

Het verschil tussen gangbare en biologische landbouw wordt steeds kleiner, omdat de gangbare landbouw door duurzamere maatregelen steeds verder opschuift richting biologische methoden. Voor een aantal producten zullen ook de prijzen dichterbij elkaar komen te liggen. De gangbare landbouw krijgt steeds meer te maken met stijgende onkosten en de prijzen van biologische producten zullen naar verwachting langzaam dalen, waardoor ook op dit vlak gangbaar en biologisch naar elkaar toe groeien. Desondanks zal de biologische sector zich blijven onderscheiden, door de werkwijze en met het EKO-keurmerk.

Ontwikkelingen op het gebied van verbreding

Het landelijk gebied is volop in beweging en in de belangstelling en wordt meer en meer een multifunctionele ruimte voor de inwoners van Nederland. Daarmee is het landelijk gebied niet uitsluitend een economische productieruimte maar een onderdeel van de multifunctionele ruimte. Maatschappelijke eisen en overheidsbeleid richten zich op 'vitalisering' van het landelijk gebied. Daardoor gaat het binnen de landbouw niet meer uitsluitend om de productie van goed en veilig voedsel met aandacht voor dieren en de omgeving, maar ook om 'groene diensten'. Landbouwers spelen in op die maatschappelijke vraag naar natuur, rust en ruimte en recreatieve voorzieningen. Kansen voor verbredingsactiviteiten zijn sterk afhankelijk van het type bedrijf, de belangstelling van de ondernemer/het gezin en de omgeving waar het bedrijf ligt.

Er zijn in hoofdzaak vier vormen van verbreding te onderscheiden, waarbij meng- en tussenvormen mogelijk zijn: Natuurproductie en -beheer, Verwerking en huisverkoop, Toerisme en recreatie en Zorglandbouw. Binnen deze hoofdvormen gaat het om vele verschillende initiatieven. Deze verscheidenheid is ook belangrijk, niet alleen om een kans te hebben voor het bedrijf zelf, maar ook voor een gevarieerd (aanbod op het) platteland. Daarbij gaat het niet alleen om individuele ondernemers die één of meerdere verbredingstaken uitvoeren. Vaak betreft het collectieve vormen, zoals agrarische natuurverenigingen. Voor alle vormen geldt dat er in principe een perspectief moet zijn op een duurzame voortzetting. Veelal is daarvoor een economisch gezonde basis van de hoofdactiviteit nodig.

Veehouderij

Landelijk

In 2001 telde de Nederlandse melkveehouderij bijna 30.000 bedrijven met 1,5 miljoen melkkoeien. Ongeveer 13.000 zijn gespecialiseerde volwaardige bedrijven met meer dan 50 koeien per bedrijf. De sector bestaat grotendeels uit gezinsbedrijven. De verwachting is dat de wereldvraag naar melk groeit met 1 tot 2% per jaar. Verse zuivel en zuivelproducten met een hoge toegevoegde waarde hebben de beste toekomstperspectieven. Voor producten als melkpoeder wordt de concurrentie op kostprijs vanuit andere landen te sterk om de positie te handhaven. Ruim 56% van de Nederlandse melk wordt verwerkt tot kaas. Nederland is de grootste exporteur van kaas en gecondenseerde melk ter wereld. Duitsland is het belangrijkste exportland. Een derde van de zuivelproducten van Nederlandse melk wordt in Nederland afgezet, 43% in andere EU-lidstaten en 23% op de wereldmarkt.

De afgelopen twee decennia is het aantal bedrijven met melk- en kalfkoeien afgenomen met meer dan 4% per jaar. Als deze trend zich doorzet dan zal over zo'n 10 jaar de helft van het huidige aantal bedrijven overblijven. Het areaal loopt minder snel terug, omdat schaalvergroting van de overblijvende bedrijven de belangrijkste mogelijkheid is om de kosten te beperken en het inkomen op peil te houden. Schaalvergroting wordt echter beperkt door een aantal factoren, zoals hoge grond- en quotumprijzen. In het verleden werd de arbeidsproductiviteit verhoogd door het afstoten van (vreemde) arbeidskrachten. Nu op de meeste bedrijven de vreemde arbeidskrachten zijn afgestoten wordt het grootste deel van de arbeid geleverd door de ondernemer en zijn gezin. Alleen door een efficiënte bedrijfsvoering is de arbeidsproductiviteit op sommige bedrijven nog te verhogen.

In de intensieve veehouderij is landelijk sprake van een belangrijke afname van het aantal dieren en bedrijven, met name in de varkenssector. Dit als gevolg van onder andere de varkenspest en de regelgeving van de afgelopen jaren met de daaraan gekoppelde opkoopregeling van het Rijk. Die afname vindt voornamelijk plaats in de concentratiegebieden in Zuid- en Oost-Nederland. Groningen kent een relatief bescheiden omvang van de intensieve veehouderij.

De Nederlandse varkenshouderij omvatte in 2001 in totaal bijna 13.000 bedrijven met ruim 13 miljoen varkens. Op ruim 7.500 bedrijven is sprake van kleinschalige varkenshouderij, vaak als neventak. Bijna 95% van het geëxporteerde varkensvlees blijft binnen de Europese Unie.

Het aantal bedrijven met legpluimvee was circa 2.000 in 2001. De hoeveelheid legkippen in Nederland is de afgelopen tien jaar nagenoeg gelijk gebleven (rond de 40 miljoen hennen, inclusief opfok). Voor de komende jaren wordt een daling verwacht, omdat de groei van professionele, grote bedrijven de daling van het aantal dieren (door het stoppen van de kleinere bedrijven en de neventakken) niet kan compenseren. Daarnaast is vanaf 2012 de kooihuisvesting verboden.

Het aantal bedrijven met vleeskuikens bedroeg in 2001 ruim 1.000 bedrijven met circa 50 miljoen vleeskuikens. De groei van het aantal dieren is over zijn hoogtepunt. De verwachte krimp gaat vooral ten koste van de kleinere bedrijven en de neventakken.

Groningen

De ruim 1.300 (2001) melkveebedrijven in Groningen zijn met gemiddeld circa 100 nge (ofwel tussen de 60 en 70 melkkoeien per bedrijf) relatief groot. Bovendien zijn dit, in vergelijking met de landelijke situatie, moderne bedrijven. Dat blijkt onder andere uit de goede verkaveling en het hoge aandeel bedrijven met een ligboxenstal. Op relatief veel bedrijven met een oudere ondernemer is een opvolger aanwezig. Het opvolgingspercentage is overeenkomstig het landelijk gemiddelde. De gemiddelde veebezetting is lager dan landelijk.

Ondanks de sterke punten (grootschaliger en moderner en verkaveling gemiddeld beter dan landelijk) wordt verwacht dat door de toenemende liberalisatie en het verlagen van de garantieprijs, de bedrijven meer onder druk komen te staan.

In 2001 kende Groningen circa 150 bedrijven met varkens. Ongeveer 50 hiervan zijn gerangschikt onder 'varkensbedrijven', de overige bedrijven hebben naast een varkenstak ook andere bedrijfstakken. Het totaal aantal varkens in 2001 was rond de 146.000 stuks.

In 2001 was het aantal bedrijven met leghennen circa 50 en het aantal bedrijven met vleeskuikens ongeveer 90. Tezamen gaf dat een pluimveestapel van 5,5 miljoen kippen, waarvan 4,6 miljoen vleeskuikens.

Akker- en tuinbouw

Landelijk

In 2001 waren er landelijk bijna 49.000 bedrijven met een akkerbouwtaak en rond de 27.500 bedrijven met tuinbouw (zowel open grond als glastuinbouw). De vermindering van het aantal akkerbouwbedrijven verliep in de achterliggende jaren geleidelijker dan de vermindering van het totaal aantal land- en tuinbouwbedrijven. Dit is mede het gevolg van ontmenging van bedrijven; met name door beëindiging van de veehouderij-activiteiten. Met het afnemen van het aantal akkerbouwbedrijven is de gemiddelde omvang gestegen van 45 nge in 1980 naar bijna 60 nge in 2000. Het aandeel van de akkerbouw in het totaal van de productiecapaciteit is de laatste jaren constant gebleven (12%), terwijl dat van de tuinbouw in de open grond toenam van 10 naar 12%. Vooral de boomteelt en de bloembollenteelt zijn uitgebreid. Tot 1999 groeide ook de groenteteelt. Het areaal fruitteelt nam geleidelijk af.

In oppervlakte gemeten komen in de akkerbouw relatief veel grote bedrijven voor; van alle bedrijven boven de 100 ha is ruim de helft akkerbouwbedrijf. Deze groep van thans ruim 600 bedrijven groeit geleidelijk.

De bedrijven zijn er niet in geslaagd om via de schaalvergroting de gevolgen van met name de graanprijsverlagingen op te vangen. Ze zijn daardoor vooral richting intensievere teelten (aardappel) gegaan. De inkomenspositie staat door de sterk wisselende inkomsten uit aardappelen onder druk. Deze druk zal blijven bestaan, omdat nieuwe winstgevendere teelten zich nauwelijks aandienen. Schaalvergroting is daarom voor veel bedrijven de enige mogelijkheid.

De akkerbouw kent relatief veel oudere bedrijfshoofden: bijna 65% is ouder dan 50 jaar tegen circa 60% voor de hele sector. Van deze bedrijfshoofden heeft circa eenderde geen bedrijfsopvolger.

Groningen

Groningen kende in 2001 ongeveer 2350 bedrijven met akkerbouw en ruim 400 bedrijven met tuinbouw (zowel open grond als glastuinbouw). De akkerbouwbedrijven in Groningen (Hogeland, Veenkoloniën en Oldambt) zijn met gemiddeld ongeveer 48 ha (79 nge) nogal groter dan het landelijk gemiddelde van 35 ha. De verkavelingsituatie is de laatste jaren enigszins verslechterd, vooral door samenvoeging van bedrijven. Het aantal opvolgers op bedrijven met oudere ondernemers is gemiddeld vrij laag, maar hoger dan in Nederland. Relatief gezien komen de meeste akkerbouwbedrijven van meer dan 100 ha voor in het Oldambt (circa 15% van het totaal, tegen bijvoorbeeld nog geen 3% in de IJsselmeerpolders). In de Veenkoloniën vinden we naar verhouding meer kleinere bedrijven (20 tot 30 ha).

In de Veenkoloniën en het Oldambt is de afgelopen 10 jaren de afname van het aantal bedrijven met circa 30% groter dan de afname in het Hogeland en de akkerbouwregio's buiten Groningen.

Het aantal ingeplaatste bedrijven, met name veehouderijbedrijven, in heel Groningen is relatief hoog ten opzichte van andere provincies.

Op het Hogeland is graan nog steeds een belangrijk gewas, maar in de afgelopen 10 jaar is het aandeel graan teruggelopen ten gunste van die van pootaardappelen. In de Veenkoloniën is het areaal zetmeelaardappelen teruggelopen, terwijl het areaal graan en snijmais toenam.

Het inkomen op de akkerbouwbedrijven vertoont in de jaren negentig een grillig verloop. Dankzij de sterk toegenomen pootaardappelprijzen steeg het gezinsinkomen in 1998-1999 aanzienlijk op het Hogeland. Daarna zijn de opbrengsten sterk gestegen, met als gevolg een sterke daling van de prijzen van consumptie- en pootaardappelen. De verhoging van het productievolume kon dat verlies niet goedmaken, omdat de prijzen van productiemiddelen opliepen.

Het Veenkoloniale gebied en het Oldambt zijn kwetsbaar door de sterke afhankelijkheid van marktordeninggewassen. Opties zijn in principe schaalvergroting en verlaging van de kosten per hectare of intensivering, voor zover mogelijk ook naar groenten. Beide opties hebben echter beperkingen: de gestegen grondprijzen en de kwaliteit van de grond. Daarom is de verwachting dat zich hier relatief veel veehouderijbedrijven zullen (kunnen) vestigen.

In het Noordelijk kleigebied zal men ook meer concurrentie op de grondmarkt tegenkomen door de inplaatsing van veehouderijbedrijven. De akkerbouw hier kan echter meer weerstand bieden doordat de teelt van pootaardappelen (met een hoog saldo) centraal staat.

Biologische landbouw

Landelijk

Landelijk zijn er 1.510 biologische landbouwbedrijven (eind 2001), zowel omgeschakelde (1.215) als nog in omschakeling zijnde bedrijven (295). Dat komt overeen met 1,64 van het totaal aantal bedrijven in het land. Het aantal hectares biologische grond is naar schatting zo'n 30.200 ha, 1,54% van het landelijk areaal. Van het totaal aantal bedrijven is circa 45% veehouderij.

De groei in de eerste 5 maanden van 2001 was netto 45 bedrijven: 75 starters en 30 stoppers. Als deze groei doorzet, dan zal de totale groei in 2001 ongeveer 8% zijn. In 2000 was de groei 14% en in 1999 was de groei 25%. Reden voor de stagnatie van de groei zijn: lagere premies per hectare bij de omschakeling naar biologische landbouw, aanhoudende onduidelijkheid over de regelgeving, het uitblijven van een omschakelregeling voor de dierlijke sectoren en onzekerheid over de rol van de overheid. Afzetproblemen worden nauwelijks genoemd als reden om te stoppen, wel: geen opvolging, hoge arbeidsintensiviteit en toenemende regelgeving.

Groningen

Groningen kende 80 biologische bedrijven per mei 2001. Het betreft hier de reeds omgeschakelde bedrijven en de bedrijven die nog in omschakeling zijn. Ten opzichte van januari 2000 is dat een toename van 10 bedrijven (14%). Daarmee komt het aandeel biologische bedrijven in Groningen op bijna 2%. Geschat wordt dat hiermee een areaal van circa 1.600 ha is gemoeid, ongeveer 1% van het totale areaal cultuurgrond. Van de 80 bedrijven gaat het om 45 met vee (56%), waarvan 20 met melkvee.

Groningen heeft op basis van deze cijfers bijna 6% van het landelijk aantal biologische bedrijven en circa 5,5% van het landelijk areaal.

Verbreiding

Landelijk

In 1999 was circa 10% van de land- en tuinbouw volgens de Landbouwtelling verbreed. Het meest komt verbreding voor in de vorm van verwerking van producten en huisverkoop (4% van de bedrijven). Natuurproductie en -beheer en recreatie en toerisme komen beide op ongeveer 3% van de bedrijven voor. Zorglandbouw staat nog in de kinderschoenen (271 bedrijven). In totaal gaat het om verbredingsactiviteiten op bijna 14.000 bedrijven, maar dubbeltellingen zullen voorkomen bij die bedrijven die meerdere verbredingstaken uitvoeren. Geschat wordt dat medio 2001 circa 20 tot 25% van het totaal aantal bedrijven verbredingsactiviteiten uitvoert.

Geografisch gezien komt verbreding relatief veel voor in Zeeland, op de Waddeneilanden en in Zuid-Limburg. Natuurverbreding is vooral te vinden in de noordelijke provincies, de natte delen van Holland en Utrecht en in het Zuiden. Bewerking en huisverkoop komen relatief veel voor in het noordoosten van het land. Verbreding draagt in beperkte mate bij aan de versterking van de inkomensbasis van de landbouwbedrijven, hoewel de verschillen per bedrijf groot zijn.

Groningen

In 1999 vonden bij 531 bedrijven verbredingsactiviteiten plaats. Omdat sommige bedrijven meerdere taken kunnen uitoefenen, zal het daadwerkelijk aantal bedrijven lager liggen.

De nadruk bij verbredingsactiviteiten ligt bij natuurbeheer en -productie (275 bedrijven). Verwerking van eigen producten en huisverkoop komt voor op 131 bedrijven, recreatie en toerisme op 59 bedrijven en stalling en verhuur komt voor op 57 bedrijven. Zorgtaken worden gemeld op 9 bedrijven.

De verschillen tussen bedrijven hangen samen met externe factoren als ligging en landschap en met bedrijfsfactoren. Verbrede bedrijven komen relatief meer voor in gebieden met veel verblijfsrecreatie, met waardevolle landschappen of in gebieden waarvan een groot deel valt binnen de Ecologische Hoofdstructuur. Een verbreed bedrijf heeft in het algemeen een groter oppervlakte en een jonger bedrijfshoofd met een hogere opleiding en een agrarisch hoofdberoep, een lagere intensiteit van het grondgebruik en relatief vaak een gemengde productie.

Bijlage 5 Overzicht projecten 2001

1. Ontwikkeling van een hoogwaardige en duurzaam producerende land- en tuinbouw		
Projecten	<ul style="list-style-type: none"> HACCP in de vollegrondsgroenteteelt 	
	<ul style="list-style-type: none"> Cursus graandrogen en bewaring 	Graan bewaren op een voedselveilige manier
	<ul style="list-style-type: none"> Trendbreuk 	Stimulering aankoop van biologische producten door consumenten
	<ul style="list-style-type: none"> Precisielandbouw Agrobiokon III 	Het optimaliseren van opbrengst en kwaliteit onder strenge milieuvoorwaarden
2. Ontwikkeling van verbeterde productiefactoren		
Projecten	<ul style="list-style-type: none"> Symposium Vulgrond 	Optimaliseren toepassing van vulgrond
3. Ontwikkeling van een milieuvriendelijke werkwijze		
Projecten	<ul style="list-style-type: none"> MLHD 2001-2002 	Terugbrengen van dosering van gewasbeschermingsmiddelen met behoud van effectiviteit
	<ul style="list-style-type: none"> Biologische bestrijding van de besenrondknopmijt 	Onderzoeksproject naar bestrijding van mijten in de teelt van zwarte bes
	<ul style="list-style-type: none"> Rassenkeuzetoets HLB 	Onderzoek naar geschikte rassen zetmeelaardappelen voor milieuvriendelijke teeltwijze
	<ul style="list-style-type: none"> Koeien en kansen II 	Mogelijkheden van melkveehouderij binnen strenge milieunormen
4. Nieuwe teelten en teelttechnieken		
Projecten	<ul style="list-style-type: none"> Waarderingsubsidie Ebelsheerd 	Subsidie voor proefboerderij Ebelsheerd
	<ul style="list-style-type: none"> Trainingscentrum bollenteelt 2001-2002 	Het realiseren van een traject voor het trainen en scholen van akkerbouwers tot bloembollentelers (/broeiers)
	<ul style="list-style-type: none"> Bioraffinage VDT 	Duurzame producten uit tarwe-eiwitten en koolhydraten
5. Nevenactiviteiten		
Projecten	<ul style="list-style-type: none"> Steunpunt landbouw en zorg 	
6. Ontwikkeling van duurzame landbouw		
Projecten	<ul style="list-style-type: none"> Tentoonstelling duurzame landbouw Kollumerwaard 	Subsidie voor proefboerderij Kollumerwaard
7. Ontwikkeling van biologische landbouw		
Projecten	<ul style="list-style-type: none"> Biologische aardappelteelt op lichte gronden 	Onderzoek naar mogelijkheden van biologische aardappelteelt
	<ul style="list-style-type: none"> Bioveem 	Stimulering van en kennisoverdracht in biologische melkveehouderij
	<ul style="list-style-type: none"> Kennisoverdracht ecologische melkgeitenhouderij Westerwolde 	Subsidie voor de ontwikkeling van ecologische melkgeitenhouderij
	<ul style="list-style-type: none"> Oriëntatie biologische landbouw 	Voorlichting over omschakeling van gangbare naar biologische landbouw
	<ul style="list-style-type: none"> Vergoeding voorlichting 	Voorlichting over biologische landbouw middels bedrijfsbezoeken en lezingen
8. Ontwikkeling van duurzaam ingerichte glastuinbouwgebieden		
Projecten	<ul style="list-style-type: none"> Ondersteuning Stichting Acquisitie Glastuinbouw Noord-Nederland (SAGNN) 	

Bijlage 6 Geraadpleegde bronnen

1. Brinkhorst L.J.: Kabinetsreactie rapport denkgroep Wijffels. Den Haag, september 2001
2. Brinkhorst L.J.: Groene lijnen naar de toekomst: Een verkenning van de veranderende beleidsomgeving van het landelijk gebied. Den Haag, januari 2002
3. Biologica: Eko Monitor nr. 11. Utrecht, juli 2001
4. Biologica: Eko Monitor nr. 12. Utrecht, december 2001
5. Denkgroep Wijffels: Toekomst voor de veehouderij. Den Haag, mei 2001
6. Goewie, E.A.: Tien procent biologisch is erg hoog gegrepen. Agrarisch Dagblad 16-10-2001
7. LEI: Hoe bouwt de boer voort? Ontwikkeling van akkerbouw en andere opengrondsteelten in de Nederlandse Akkerbouwregio's. Den Haag, april 2001 (rapportnr. 6.01.03)
8. LEI: Varkenshouderij in niet-concentratiegebieden. Den Haag, januari 2001
9. LEI: Landbouw hier en nu. De feiten over het agrocomplex in Noord-Nederland. Den Haag, juli 2000 (rapportnr. 3.00.05)
10. LNV: Voedsel en Groen, het Nederlandse agro-food complex in perspectief. Den Haag, juli 2000
11. LNV: Een biologische markt te winnen. Den Haag, september 2000
12. LNV: Planologische kernbeslissing (ontwerp) Structuurschema Groene Ruimte 2
13. Den Haag, december 2001
14. LTO Nederland: Uitzicht op een veelzijdige toekomst. De visie van LTO Nederland op de toekomst van de melkveehouderij in Nederland, Den Haag, april 1998
15. LTO Nederland: Bloeiende akkers. Toekomstvisie van LTO Akkerbouw, Den Haag, juni 2000
16. Nederlands Studie Centrum: Toekomst Nederlandse Veehouderij. Congresmap, Ermelo, december 2001
17. Provincie Groningen: Provinciaal Omgevingsplan. Groningen, december 2000
18. Raad voor het Landelijk Gebied: Vóór het kalf verdronken is... Advies over de toekomst van de dierhouderij in Nederland. Den Haag, september 2001
19. Raad voor het Landelijk Gebied: Kansen voor de biologische landbouw. Amersfoort, maart 2001.
20. Rabbinge, R.: Premissen, taboes, mythen, paradoxen en dilemma's. Spil 173-174, maart-april 2001
21. Rabobank: De hamvraag, percepties en feiten over een weerbarstige materie (varkenshouderij). Eindhoven, najaar 2001
22. Rabobank: De kip of het ei, percepties en feiten over een weerbarstige materie (pluimveehouderij). Eindhoven, najaar 2001
23. Rabobank: De kleur van melk, percepties en feiten over een weerbarstige materie (melkveehouderij). Eindhoven, najaar 2001
24. Rijks Planologische Dienst: Atlas ontwikkeling landbouw. Den Haag, juni 1999
25. Samenwerkingsverband Noord-Nederland: Kompas voor het Noorden. Assen, Groningen, Leeuwarden, december 1999
26. Stichting Natuur en Milieu: Op groene gronden. Toekomstvisie 2030: duurzame landbouw in harmonie met natuur. Utrecht, april 2001
27. Verstegen S.W. en Hanekamp J.C: Een-tweetje met Brinkhorst brengt geen nieuw inzicht. Spil 175-176, september-oktober 2001

28. VROM: Planologische kernbeslissing Vijfde Nota ruimtelijke Ordening. Den Haag, december 2001
29. Zijp, A. van der: Hoogleraar prijst biologische bedrijven. Agrarisch Dagblad 18-10-2001

Bijlage 7 Afkortingen en verklaringen

BGM	Bijdrageregeling Gebiedsgericht Milieubeleid (vervangen door SGB, zie aldaar)
CESI	Cofinanciering economische en sociale infrastructuur
Cross-compliance	Het Europees beleid waarbij milieuvorwaarden gekoppeld worden aan inkomenscompensatie.
EHS	Ecologische Hoofd Structuur
GLP	Goede Landbouw Praktijk: GLP is een beschrijving van een agrarische productiemethode die plaatsvindt met respect voor en in harmonie met de omgeving (de beschrijving is er nog niet, maar is aangekondigd in het Structuur Schema Groene Ruimte 2).
HACCP	Hazard Analysis Critical Control Point: Een kwaliteitssystem om het gehele productieproces te kunnen analyseren.
IAV	Interimwet Ammoniak en Veehouderij
IBA	Individuele Behandeling van Afvalwater: Installatie voor de individuele behandeling van afvalwater van woningen of bedrijven die niet op de riolering (kunnen) worden aangesloten.
KKM	Keten Kwaliteit Melk: Een kwaliteitsborgingsysteem voor de melk(productie).
Kompas	Kompas voor het Noorden: Het ruimtelijk en economisch programma van het SNN.
LNV	Het ministerie van Landbouw, Natuurbeheer en Visserij
LEI	Landbouw Economisch Instituut
Modulatie	Het afkomen van Europese inkomstenstoeslagen voor marktordeningproducten en het besteden van die middelen, minimaal verdubbeld uit nationale budgetten, voor plattelandsbeleid (inclusief natuurontwikkeling).
Nge	Nederlandse Grootte Eenheid: Een maat voor de productiecapaciteit van de landbouw. Eén nge is een bepaalde hoeveelheid bruto saldo (opbrengst minus directe kosten), gecorrigeerd voor de binnenlandse prijsontwikkeling in de

landbouw. Voor een fulltime bedrijf is 70 nge de omvang om op termijn levensvatbaar te zijn.

POP	Provinciaal Omgevings Plan: Het plan van de provincie Groningen van december 2000 waarin het provinciaal omgevingsbeleid is aangegeven. In dit plan zijn het Streekplan, Milieubeleidsplan, Waterhuishoudingsplan en het Mobiliteitsplan geïntegreerd.
SGB	Stimuleringsregeling Gebiedsgericht Beleid
SNN	Samenwerkingsverband Noord Nederland: Het samenwerkingsverband van de provincies Fryslân, Drenthe en Groningen.
VROM	Het ministerie van Volksgezondheid, Ruimtelijke Ordening en Milieubeheer
WAV	Wet Ammoniak en Veehouderij